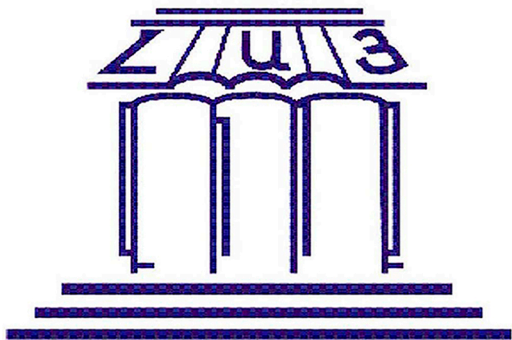




Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9582

Կ. Վ. Ռ. Ա. Մ

ԿՈՆԴՐԱՏՅԵՎՅԱՆ
ՄՈՒՆԵՏԻԿՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

9(47.925)

Կ-75

ՊԵՏԱՐԱՏ

1931

ՅԵՐԵՎԱՆ

01 SEP 2011

9 (47.925)

4-75

4. 4000

48

31 AUG 2007

ԿՈՆԴՐԱՏՅԵՎՅԱՆ
ՄՈՒՆԻՏԻՆԿԱՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

2-225

4852

4852

ՊԵՏՐՈՍԻ ՏՊԱՐԱՆ
ՀՐԱՏԱՐԱԿ. № 1748
ՔԼԱՎԼԻՑ 8592(բ)
ՊԱՏՎԵՐ № 8970
ՏՈՐԱՔ 5000

6395-56



ԾԱՎԱԼԵՆ ՎՃՌԱԿԱՆ ՅԵՎ ԱՆՀԱՇՏ ՊԱՅԲԱՐ ԿՈՆԴՐԱՏԵՎԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍ

Սոցիալիստական շինարարության ներկա ետապը հանդիսանում է ամբողջ ֆրոնտով սոցիալիստական ծավալուն հարձակման և կապիտալիզմի արմատների վռնջացման ետապ:

Հաջողությամբ լուծելով «ով-ումի» պրոբլեմն արդյունաբերության մեջ, մենք այժմ, հնգամյակի 3-րդ, վճռական տարում խնդիր ունենք վերջնականապես լուծելու «ով-ումի» հարցը նաև գյուղատնտեսության բնա դավառում:

Սոցիալիստական շինարարության վճռական հաջողություններից յեղենով եր, վոր մասնավորապես գյուղում կուլակի սահմանափակման քաղաքականությանից մենք անցանք համատարած կոլեկտիվացման հիման վրա կուլակությունը, վորպես դասակարգ, վերացնելու քաղաքականության: Վերջապես չե՛ վոր անհրճելի յե այն փաստը, վոր մենք այսօր վտխանցվել ենք սոցիալիզմի շրջանը վոր այս տարի ավարտում ենք սոցիալիստական եկոնոմիկայի ֆունդամենտի կառուցումը և ներկա «հնգամյակի վերջում հիմնականում պետք է ավարտենք գյուղի կոլեկտիվացումը»:

Այս պայմաններում, լավագույն դեպքում ցնորք և քաղաքական տհասություն կլինեն կարծել, թե սոցիալիզմի կառավարի թշնամիներն ինչպես մեր յերկրի սահմաններում, նույնպես և մեր յերկրից դուրս՝ համաշխարհային:

խարճային թատերաբեմում, կարող են սոցիալիստական համատարած արշավի հանդեպ մնալ սոսկ հանդիսատեսի դերում և կամ համբերությամբ սպասել իրենց վախճանին:

Միջազգային և ներքին հակահեղափոխության միաժամանակ և ալեկի քան յերբեք ահտիվ յերույթը, արտաքին կապիտալիստների և եմիգրացիայում թափառող ֆաբրիկաների ու կալվածատերերի՝ փորձերը՝ սերտ դաշինք կնքել մեր յերկրի ներսում կապիտալիստական տարրերի՝ կուլակության և նրա իդեոլոգների հետ, այս տեսակետից անշուշտ պատահականություն չեն:

Զե՞ փոքր սոցիալիստական համատարած արշավը և նրա հաղթանակը մեր յերկրում միաժամանակ վնասկան հարված և համաշխարհային բուրժուազիայի տիրապետությանը, մահ և բերում կապիտալիստական սխտեմին առհասարակ:

Կոնդրատյեվականությունը հենց այդ միջազգային և ներքին հակահեղափոխության միասնական սխտեմի այն ողակն է, վորին վերադասված էր, ինչպես տեսական աշխատանքի, նույնպես և պրակտիկ գործունեություն ընագավառում գարգացել և կենսագործել մեր յերկրում կապիտալիստական հարաբերությունների վերականգնումը, քիկուցից հարվածել բանվոր դուռակարգի դիկտատուրային՝ այն բոլորովին կործանելու նպատակով:

Բավական է կոնդրատյեվականության եյության բնորոշման մոտեմալ, թեկուզ միայն նրա այս դասակարգային դեմքի և սոցիալ-քաղաքական նպատակադրումների տեսակետից, վորպեսզի բոլորովին ահընհայտ դառնա բոլոր այն պնդումների իսկական իմաստը:

Այդ, վորոնց հեղինակները իմբրեդային Հայաստանում... կոնդրատյեվականություն և կոնդրատյեվականներ տեսնել չեն ուզում:

Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմի վորոշումը, վոր հրապարակել է «Ս. Հ.» ս.թ. մայիսի 4-ի համարում, այդ տեսակետից չափազանց ուսանելի և վերին աստիճանի կարևոր մի դոկումենտ է, վորն ամենից առաջ սպառիչ կերպով դիմակադերժ և անում այդ «թեորիաների ամբողջ աջ ուղորդումներում», նացիոնալ-ուկրոնիստական եյությունը» (Հայկոմկուսի Կենտկոմի վորոշումից):

Կենտկոմի այս վորոշումը նախնական հանրագումարն է մեր պայմաններում կոնդրատյեվականության հակահեղափոխական իդեոլոգիայի և պրակտիկայի մերկացման ուղղությամբ կատարված աշխատանքների, չափազանց կարևոր մի դորժ, վորն ի դեպ մինչև այժմ էլ դեռևս անհրաժեշտ չափով չի ծավալվել և լայն չափով չի մասսայականացվել:

Այնինչ հենց թեկուզ միայն այն հանգամանքը, վոր «կոնդրատյեվականությունը վորպես մեր յերկրի կուլակության ամբողջական աշխարհայացք և բազահայտ ինտերվենցիոնիստական պրակտիկա, մեր կոնկրետ պայմաններում սերտորեն զուգորդվում է հայ բուրժուազիայի մարտական կուսակցության՝ Դաշնակցության վարած ինտերվենցիոնիստական քաղաքականության հետ, իսկ կոնդրատյեվականները մեր պայմաններում դառնում են նրա հակահեղափոխական ծրագրերի ջատագովներն ու կիրառողները», բավական է, վորպեսզի չափազանց ահտուալ դառնա կոնդրատյեվական

նույն իրերը իրարից և պրակտիկայի դեմ կատաղի պայքարի ծավալման անհրաժեշտութիւնը: Ավելացրե՞ք դրան և այն, վոր աջ ուղորդունիստական տեսութիւնը մեր եկոնոմիկայի ներքին որինաչափութիւնների և դասակարգային փոխհարաբերութիւնների վճռական հարցերում սնվում է նույն ակունքներից և որոյեկտիվութեն արտահայտում է միևնույն դասակարգային թշնամու տենչանքները: Վերջապես դրան դումարեցե՞ք և այն, վոր հակահեղափոխական տրոցիկիզմի համար նրամանապես անհարապատ չէ կոնդրատիվյան տեսութիւնները, այնպիսի վճռական խնդրում, ինչպիսին, որինակ՝ հողի աղքատացման հարցն է, և պարզ կգառնա, թե ինչու այնպես խիստ է դնում մեր կուսակցութիւնը կոնդրատիվականութիւն տեսական և պրակտիկ արտահայտութիւնների արմատախիլ անելու խնդիր՝ այսօր:

Թե՛ վաւորված մեր կուսակցութիւն վորոչ ողակների և առանձին ընկերների վոչ դզոն և աչալուրջ, բոսեյութիւն հաշտվողական վերաբերմունքով, վորոչ չըջանում նույնիսկ դեկավար տեղ և լայն աջակցութիւն ստանալով մեր մամուլի վորոչ որդանների կողմից («Գյուղատնտեսական կյանք», «Տնտեսական համբաւարեր») և կրելով խորհրդային մասնագետի պատվաւոր կոչումը, Հայաստանի կոնդրատիվականները դործունեյութիւն բաւականաչափ ընդարձակ ասպարեղ են ունեցել իրենց աշխատանքների համար:

Հանձինս Հայաստանի կոնդրատիվականների գործունեյութիւն, մեր առջևն է կոնդրատիվյան իրերողիայի և նրա պրակտիկ դրսևորման ամբողջական մի սխտեմ, վորը տեսականորեն հիմնավորվել է Հոգժողկոմատի որդան «Գյուղատնտեսական կյանքի» և Պետ-

դանի որդան՝ «Տնտեսական Համբաւարերի» անդամ խմբագրական հոգւածներում, և դործնականապես իրաջվել մեր տնտեսական շինարարութիւն ամբողջ շարք կարևորագույն հարցերի լուծման ընթացքում:

Հայկոմկուսի Կենտկոմի վորոչումը վոչ միայն ոպաուիչ և արժանի դնահատական է տալիս կոնդրատիվականութիւն իրերողիայի և պրակտիկայի դրսևորման փստտին մեր պայմաններում, այլև նշում է միջոցների ամբողջական մի սխտեմ, վորոնց անթերի կենսագործմամբ միայն հնարավոր է համարցնել և չեղոքացնել կոնդրատիվականութիւն կոնկրետ կրողներին» (Կենտկոմի վորոչումից):

Այս տեսակետից կոնդրատիվականութիւն դեմ հաջող պայքարի հիմնական դենք շարունակում է մնալ բայլելիկյան աչալրջութիւնը և զգաստութիւնը բոլոր տեսակի վտանգավոր բարեհոգութիւն և հաշտվողական վերաբերմունքի նկատմամբ դեպի կոնդրատիվականութիւնն առհասարակ և նրա տեղական ներկայացուցիչները՝ մասնավորապես:

Այդ նշանաբանով մենք պետք է շարունակենք վերհանել և մերկացնել բոլոր ծպտյալ և դեռևս չմերկացված կոնդրատիվականներին և դրադվել վորոչ «արժեքների» վերադնահատութիւն աշխատանքով, արմատախիլ անելու համար կոնդրատիվականութիւն բոլոր արտահայտութիւնները և աղքեցութիւն մնացորդները մեր տնտեսական շինարարութիւն պրակտիկայի (չըջանացում, հողաշինարարութիւն և այլն):

Իրան գուզընթաց կոնդրատիվականութիւն մերկացնելու և ջախջախելու աշխատանքներն ամբողջովին պետք է կապակցել ինտելիգենցիայի շերտավորման պրոցեսի խորացման և ծավալման հետ, նոր թափ հա-

զորդերով ինտելիգենցիայի ճշգրտութեան և չեզոքութեան» դեմ ծավալվող մասսայական շարժմանը:

Պայքարը կոնդրատյեվականութեան դեմ, նրանց մերկացմանը և չեզոքացմանը զուգընթաց, պետք է ելլի ամբողջական միավորի մասնագետների հիմնական մասսան մեր սոցիալիստական շինարարութեան պրակտիկ խնդիրների շուրջը, ամեն կերպ ուժանդակի նրանց կանգնելու մարքահամբանին ռեյսերի վրա:

Միաժամանակ կոնդրատյեվականութեան դեմ մղվող պայքարը մի նոր առիթ է ուժեղ թափ հաղորդելու մեր այսօրվա ժողովրդադատնետեսական կյանքի հիմնական խնդրին՝ նոր կադրերի պատրաստման պրոբլեմին: Միմիայն մարքահամբան գիտութեան և տեխնիկային տիրապետող յերիտասարդ կադրերի բանակն է, վոր պետք է կարողանա մարքահամբանին հասնող գեներալ իսպառ վերացնել կոնդրատյեվականության և բոլոր հակահեղափոխական իդեալոգիաների մնացորդները մեր տնտեսական, խորհրդային և գիտական աշխատանքի բոլոր առարկաներից:

Այս բոլորին զուգընթաց այն հանգամանքը, վոր կոնդրատյեվականների ամբողջ դիրքավորումը սերտորեն զուգորդվում է Դաշնակցության հակահեղափոխական ինտելիգենցիաների նպատակների հետ, մասնավորապես պարտավորեցնում է մեզ կոնդրատյեվականության դեմ մղվող պայքարը սերտորեն կապել Դաշնակցության գաղափարախոսության դեմ մղվող պայքարի հետ, մասնավորապես վեր հանել և ջախջախել այն երկնակամար, վորն ընդհանուր է յերկուսի համար և ելապես դարձնում է կոնդրատյեվականներին «Դաշնակցության փաստական ագենտները մեմբերներ»:

Մասնավորապես պարզ պատկերավորելով կոնդրատյեվականության և թեթևաբան տարբերությունը մեզ անհրաժեշտ է միաժամանակ աչքի առնել ունենալ նրանց իդեոլոգիաների մոտիկ ազդակցությունը և գրանցել յերեկով ուժեղորեն շարունակել աջ թեթևաբան, վորպես ներկա հաղապարհ գլխավոր մասնագիտական տեսակետ, նույնպես և պրակտիկ արտահայտությունների վճռական հաղթահարման դուրծը:

Պայքարելով մեր առաջընթաց բարձր տեղերի դեմ, արգելելով կապիտալիզմի լիկվիդացիայի մեր հեռանկարները, տեղի տալով դժվարությունների առաջ, աջ սպորտուսիստներն իրականում կատարում են մեր դասակարգային թշնամու սոցիալական պատվերը, առատորեն ջուր են լցնում կապիտալիստական տնտեսավրատարների և ինտելիգենցիաների ջրապաղին:

Սոցիալիզմի հաղթարշավը մեր յերկրում, վիթխարի բայելով բոլոր ֆրոնտներում առաջ է ընթանում: Յերբմեծի դավառական և հետամուտ ջարահան հաղութ հաղթանացող մեր յերկիրը արագորեն դառնում է բիւմիային, ելեկտրոններգիայի և բարձր տեխնիկայի վրա կառուցված ինդուստրիալ-գյուղատնտեսական յերկիր:

Կոնդրատյեվականության անթերի մերկացումը, նրա արտահայտությունների վճռական լիկվիդացիան նոր և հզոր ալիք պիտի առաջացնի սոցիալիստական հարձակման ֆրոնտում, ու կոլեկտիվ և խորհրդային տնտեսությունների նոր ամրոցներ ստեղծելով, նոր թափ պիտի հաղորդի բանվորա-դուրապահական լայն մասսաների շինարարական ենտուզիզմին՝ վերացնելու այն միակ յուրջ բազան, վոր «ամեն ոք, ամեն ժամ ծնում է կապիտալիզմ» և վորին կառչած, թեև մահամերձ, բայց զենու ջարչ են տալիս իրենց գոյությունը մեր դասակարգային թշնամին և նրա բոլոր տիպի ու գույնի իդեոլոգներն ու կամակատարները:

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՆԴՐԱՏՅԵՎԱԿԱՆՆԵՐԸ
ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԱԳԵՆՏՆԵՐԻ ԴԵՐՈՒՄ**

«Տեսութեան մեջ և իրենց անմիջական գործուհեյութեան ընթացքում... Հայաստանի կոնդրատյեւականների ամբողջ դիրքավորումը սերտորեն զուգորդվում է հայ բուրժուազիայի մարտական կուսակցության՝ Դաշնակցության վարած ինտերվենցիոնիստական քաղաքականութեանը, և այդ տեսակետից կոնդրատյեւականները միաժամանակ հանդիսանում են Դաշնակցության փաստական ազդեցությանը, նրա հակահեղափոխական ծրագրերի ջատագովներն ու կիրառողները»:

(ՀԿ (Բ) Կ Կենտկոմի ապրիլի 22-ի վորոշումից):

Հաղիվ թե մանրամասն հիմնավորման կարիք լինի՝ ցույց տալու համար, վոր ինչպես ամբողջ խորհրդային Միության սահմաններում, նմանապես և խորհրդային Հայաստանում կոնդրատյեւականութեանը ջախջախիչ հարված է հասցված:

Սակայն բացարձակ ուղորտունիստը միայն կարող է պնդել, վոր կոնդրատյեւականութեան ինչպես թեորիայի, նույնպես դործնական աշխատանքի բոլոր հետևանքները մեղանում ամբողջովին վոչնչացված են: Կոնդրատյեւականների ժառանգությունը լիկվիդացիայի յենթարկելու համար պահանջվում է դեռևս տեղական և համառ պայքար: Այդ պայքարի լիակատար հաջողութեան տեսակետից՝ դասակարգային զգոնութեան և դասակարգային կազմակերպվածության հետ միասին՝ Հայփաղանց կարևոր է կոնդրատյեւականութեան ստրատեգիայի և տակտիկայի կոնկրետ ուսումնասիրությունը:

ներ, նրա իդեոլոգիայի և պրակտիկայի դրսևորման ընդոր առանձնահատկությունների վերհանումը:

Կոնդրատյեւականությունը, դա միջադպիսին և ներքին հակահեղափոխութեան միասնական սխտեմի մի ողակն է, վորն աշխատում էր, ինչպես թեորիայում, նույնպես և պրակտիկայում նախապատրաստել խորհրդ. Միության կապիտալիստական ռեստավրացիան: Հայաստանի կոնդրատյեւականները, իրենց յեղբայրակիցների հետ միասին ընդգրկվելով հակահեղափոխութեան ընդհանուր բանակի մեջ, մեր պայմաններում չեյին կարող չդառնալ իմպերիալիստական ինտերվենցիայի նախապատրաստութեան կառքին լծված Դաշնակցության փաստական ազդեցությանը: Այդ տեսակետից Հայաստանի կոնդրատյեւականների պայքարի տակտիկան ևս՝ ընդդեմ խորհրդային իշխանութեան, չէր կարող զերծ լինել «Նախիրյան» առանձնահատկություններից:

Ինչ խոսք, վոր այդ առանձնահատկությունների հիմքում իր պատվավոր տեղը պիտի գրավեր առաջին հերթին հայ բուրժուազիայի մարտական կուսակցության՝ Դաշնակցության կողմից մարմնավորվող տեղական ռազմատենչ նացիոնալիզմը, վորի արսնալից լիառատ կերպով ոգտվել են Հայաստանի կոնդրատյեւականները բանվոր դասակարգի պետութեան տնտեսական և քաղաքական ձեռնարկումների դեմ ծալտյալ կերպով պայքարելու համար:

Հարց է ծագում, ինչպիսի ստրատեգիական դրույթների և տակտիկական պրիոմների միջոցով է, վոր Հայաստանի կոնդրատյեւականները յերկրի ներսում իրականացրել են Դաշնակցության ազենտի իրենց գերը:

Մեզ թվում է, վոր հայրենի կոնդրատյեւա-

կանների տակտիկական այդ պրիոմների ամբողջականութունը մեր տնտեսության մասնավորապես վերականգման շրջանում դերադանցապես նկատի չե ունեցել՝

ա) Ամեն կերպ սկզբել հակահեղափոխական Դաշնակցության տիրահաղթի և արխիզովիստական «պետականության» շրջանի գործունեության տնտեսական և քաղաքական հետևանքները, աշխատել ապացուցել, վոր այդ բոլորը սոսկ «որչեկտի»՝ պայմաններից են բղխել և հետևանք են յեղել «կյանքի պահանջների» դրան գոչընթաց, իբր թե տնտեսական քաղաքականության «անհրաժեշտ նկատառումներով», ձայնակցել դաշնակցական այն համերգին, վորի նպատակն էր գրծություն անաջանել Անդրկովկասի առանձին ազգությունների աշխատավորության միջև, զանազան մանկուլուրացիաներով փորձել «ցույց տալ», վոր իբր թե «Վրաստանն ու Ադրբեջանն ապրում են Հայաստանի հաշվին, վոր բոլոր ազգերը խորհրդային Միության մեջ թախանում են Հայաստանը»*) :

բ) Տնտեսական քաղաքականության հայեցակետով «ապացուցել» անհատական տնտեսությունների կենսունակությունը և ըստ հնարավորին գործունեության ավելի լայն հնարավորություններ կորզել մասնավորապես կուլակության համար, վորը հանդիսանում է ինչպես դաշնակցականների, նույնպես և կոնդրատյեվականների գոյության հենարանը մեր յերկրում :

Ներկա հոգիվածում մեր խնդիրն է բաց անել առանց այն ել բավական թափանցիկ վարագույրի մի ծայրը, ցույց տալու համար Հայաստանի կոնդրատյեվականների տեսական ու պրակտիկ հակահեղափոխական աշխատանքի հաղթանակը այն ողակները, վորոնցով նրանք իրավամբ վաստակել են Դաշնակցության փաստական ազենաների անփառունակ կոչումը՝ մեղմում :



Խորհրդայնացումից անմիջապես հետո, Դաշնակցության քաղաքագետները և սոցիոլոգները բավական յերկար ժամանակ վորոճում եյին այն ռեակցիոն հույսերը, թե բալչևիկներին Հայաստանի պայմաններում ուրիշ վոչինչ չի մնում անելու, «յերկրի բարգավաճման համար», բայց յեթե՝ չարունակել դաշնակցականների սկսած «ազգահավաքման և յերկրի մեծացման» գործը : Հանրաժանութ է սակայն, վոր խորհրդ. իշխանության առաջին իսկ տարվա աշխատանքը Հայաստանում, հիմնովին խորտակեց դաշնակցականների այդ բոլոր «խոհերը» :

Այս պայմաններում Դաշնակցությունն սկսում է կատաղի կերպով ագիտացիա և պրոպագանդ ծավալել՝ փորձելով վարկարկել խորհրդային իշխանության այն ձեռնարկումները, վորոնց նպատակն է յերկրի ինդուստրիալիզմի և գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման նախադրյալներ ստեղծել, նյութական-տեխնիկական հնարավորություններ կուտակել՝ նոր արտադրական հարաբերությունների հիման վրա արմատապես լուծելու համար հողատակավության պրորոքմը, հիմնովին բարելավելու համար բանվորագյուղացիական մասսաների գոյությունը :

«Զպետք է մոլորվել այն ռեկլամներից, — գրում է դեռևս 1925 թ. Ռուբեն Փաշան, — թե Քանաքեռի մեջ ուղիղից չինելով, կամ մի ջրանցք անցկացնելով և 2000 դեսյատին բամբակի ցանք ավելի ցանելով, մեծ ոգուտ կա հայերուն... Այդ կարգի ձեռնարկումները չեն, վոր հիմնական միջոցներ պետք է համարվեն ժողովրդի համար» :

*) Դրոշակ № 7, 1925 թ. էջ 10.

շուրջապահան բարեկեցութեան: Ատոնք ոճանդակներ են,
իսկ հիմնականը՝ հողային խնդրի կարգադրութիւնն
է» («Իրողակ» № 5, 1925 թ. յերես 133 — «Հայաստա-
նի հողադրութիւնն ու բուրգիկների ներքին քաղաքա-
կանութիւնը»):

Ապա փաշան ավելացնում է.

«Այն խտրականութիւնը, վոր կընեն հայ բուրգե-
վիկները հայերուն և թաթարներուն միջև, կըլինեն ա-
նոնց համակրանքին դեպի Աղբրեջանն ու Տաճկաստա-
նը... Հայ բուրգիկներու արտաքին պետք է լինի հայ ժո-
ղովուրդն ու ամբողջաբար, հսկայական պարագային նա
պիտի արժանանա ամբողջութեամբ նոր կեանքի ու բշխմանը»:

(Ընդգծ. իմ, Կ. Վ.)

Մենք պնդում ենք, վոր Հայաստանի կոնդրատե-
վականները հենց սկզբից Դաշնակցութեան այս «իմա-
տակութեան» ջատագովներն են հանդիսացել: Յեթե մի
կողմ թողնենք այն ռեվերանները, վոր «հայրենական»
կոնդրատեվականները շտալկել են Ուրհրդային իշխա-
նութեան հասցեյին՝ իրենց ազիտացիայի (և վոչ միայն
ազիտացիայի) համար նոյապատուր պայմաններ ստեղ-
ծելու նպատակով, ապա դժվար չէ նման ռեվերաններ
բով հարուստ նրանց թե գրավոր և թե բանավոր յե-
լույթներում տեսնել Դաշնակցութեան բուրժուական-
նացիոնալիստական դեմքը՝ պարուրված «որչեկտիվ
տնտեսագիտութեան» շղարշով:

«Հայաստանում գյուղատնտեսութեան վերականգ-
նման հարցն այժմ իսկ հանդիսանում է սոցիալ-քաղա-
քական կարևորագոյն հարցերից մեկը» — կարդում
ենք այն ժամանակ դեռևս Հայաստանի Ֆինտոդկոմի
իսպորութեան որդան «Եկոնոմ. վեոտնիկ»-ի № 3 —
հում, — «Սակայն ինչպե՞ս լուծել արդ կարևոր խնդ-
րը»:

«Իրեք» — հարցնում է հեղինակը և պատասխանում —
«Հայաստանում հող չկա. մի հանգամանք, վոր ԾԱՆՐ
(!!) դրութեան մեջ եր դրել նաև Հայաստանի նախկին
կառավարութեանը, վոր այդ հարցի միակ ճանապարհ
գտնում եր Հայաստանի հարուստ թուրք և ռուս գյու-
ղերի ավերման, հողերի ու տնտեսութիւնների բռնագը-
րավման և ՍԱԿԱՎԱՀՈՂ (!!), հայ գյուղացիներին՝
(կարգա խմբագրողներին և պարլամենտի դաշնակցական
անդամներին) արամադրելու մեջ: Վորքան ել վոր հայ
նացիոնալիստների վարած այս քաղաքականութիւնն
ըստ բնույթի ուսուպիական եր (!!), այնուամենայնիվ
նա հանդիսանում եր իրական պայմանների արտահայ-
տիչ»:

Յեվ ապա, շարունակելով իր այս միտքը, հուշա-
ծաղիքն ավելացնում է. —

«Յերկուսից մեկը, կամ պիտի թողնել հին գրու-
թիւնը և բավականապէս մի քանի շրջանների անջրգի
հողերի վոտոգմամբ, հաշտվելով ագրարային հողի վրա
վերածնվող ազգայնական շարժումների հետ (!), կամ
թե անհրաժեշտ է հողային խնդրի արմատական լուծ-
ման հարցը դնել»*):

Ի՞նչ է այս, յեթե վոչ մի կամուրջ, վոր ձգվում է
արխի-շովինիստական հակահեղափոխական Դաշնակ-
ցութեան և «Լոյալ» ազգայնական տարրերի միջով, վո-
րոնք ամենայն «քարեխոյնութեամբ» մասնաշաղկապ-
նում են իրենց իսկական տերերի ցանկութիւնները՝
չարաշահելով խորհրդային մամուլի եջերը:

Վո՞րն է սակայն հայկական կոնդրատեվականներ-

*) Эп. Вестник ССР Армении № 3-4 1923 г.

Ст. «Восстановление сельского хозяйства ССР Арм.
и задачи сов. власти» А. К.

րի այս «ազգասիրութեան» իրական իմաստը: Շարունակենք լսել նույն հեղինակին:

«... Այս պայմաններում — կարգում ենք նույն հոգիածում, — մտածել դյուրատեսութեան բարձրագոյն ուժեղ և կենսամակ գյուղացիական տնտեսություններ ստեղծելու մասին, չի կարելի»: (Ընդդ. իմ և Կ. Վ.)

Հայաստանի կոնդրատյակականներին առաջին հերթին հետաքրքրում է դյուլի կուլակութեան գոյավիճակը և զարգացման պերսպեկտիվները: Ինչպես միշտ, այս դեպքում ևս դժվար չէ տեսնել, վոր չափազանց բնականոն ճանապարհով «հայ ժողովրդի» հողատակավանդներին կանգնեցրեց «առողջ և կենսունակ դյուլացիական» (իմա՝ կուլակային Կ. Վ.) տնտեսություն ստեղծելու անհրաժեշտութեան շեմին:

Հազիվ թե դաշնակցականները եիմք ունենան դրժգոհելու կոնդրատյակականներից:

Հայտնի չէ, վոր նոր տնտեսական քաղաքականութեան հենց առաջին տարիներին, ժողովրդական տնտեսութեան սոցիալիստական հատվածի արագատեմպ աճման, դյուլի աշխատավորական մասսաների նյութական պայմանների բարելավման դուզընթաց, վերականգնման շրջանում վորոշ չափով աճում եր նաև դյուլի կուլակությունը:

Ժամանակագրական տեսակետից այդ դուզադիպում է այն շրջանին, յերբ դաշնակցականները միջադաշին իմպերիալիստական բուրժուազիայի հետ միասին «սպասում եյին» Խորհրդային իշխանութեան վերադարձը՝ այսպես կոչված «խաղաղ» ճանապարհով: Այս պայմաններում դաշնակցականները, արտասահ-

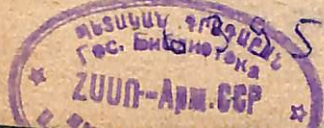
մանյան բուրժուազիայի հետ ձեռք-ձեռքի, մեր յերկրի կապիտալիստական տարրերին ամեն կերպ ոգնելու համար պետք է դիմեյին կոնկրետ մեթոդներին՝ վերացնելու համար այն «խոչընդատները», վոր բնկած եյին դյուլի կապիտալիստական տարրերի զարգացման ճանապարհին, դանազան շարժառիթներով սքողելու որեքոր սրվող դասակարգային ներհակությունները:

Անհրաժեշտ եր, ազգային բուրժուազիայի արկածախնդիր քաղաքականութեան ընդհանուր պրինցիպներէջ բնով չհրաժարվելով հանդերձ, պայքարը Խ. իշխանութեան դեմ փոխադրել ավելի կոնկրետ առպարեղ, «ապացուցել», վոր չնայած «վորոշ» հաջողություններին (վորոնք անտեսել չեր կարելի), այնուամենայնիվ—

ա) Հայաստանն ընդհանուր առմամբ դեռևս «մրնում է փոքրիկ, աղքատ ու խղճուկ», վոր «Անդրկովկասյան մյուս ազգություններն ապրում են Հայաստանի հաշվին»:

բ) Իրան դուզընթաց կուլակային տարրերի զարգացման համար նոր հնարավորություններ առեղծելու և՛ մյուս կողմից՝ Խորհրդային իշխանութեան ակնբախդերը ժողովրդական տնտեսութեան և մասսաների բարեկեցութեան դործում նեմացնելու համար անհրաժեշտ եր «ապացուցել», վոր այդ վերելքը պետք է վերադրել վրչ թե նոր կարդերին՝ այլ... բացառապես հայ դյուլացու (կարգա կուլակութեան Կ. Վ.) արտակարգ շնորհքին և ընդունակութեանը:

Հայաստանի կոնդրատյակականները բոլոր հիմքերն ունեյին վորդեղրելու Դաշնակցութեան այդ կուրսը, բանի վոր Հայաստանի «աղքատութեան» մասին



Հայկական ընդհանուր խոսքերի տակ շարժվելով, հնարավոր եր ազնվի լավ հոգալ առհասարակ ժողովրդական տնտեսութունը (ասել կուզի կասրիտակառական տարրերը) զարգացնելու համար, իսկ պայքարելով կորդոդականության նշանանաբանով, նրանց կհաջողվեք մեր աշխատավորական մասսաների ուղադրություններ շեղել, մասնավորապես գյուղում, կուլակություն չափաբաժանված ձգտումների դեմ պայքարելուց դեպի ազգային փոխհարաբերությունների բնագավառը, ուր իբր թե «Հայաստանին հաշվի չեն առնում, Հայաստանը մնում է ձեռնառնային»:

Ի՞նչն է առանձնապես հատկանշական նայիրյան կոնդրատյեվականների այս շրջանի մղած պայքարի համար: Այն, վոր մենք ունենք ուղղակի դուգադեպում նրանց և դաշնակների հարցադրումների, անդամ ձեվակերպումների միջև:

Միայն յերկու փաստ՝ այդ բանում համոզվելու համար:

«Յերբ արդյունաբերական «դոտացիա» յե լինում, Հայաստանն ստանում է չնչին տոկոս, վորը վոչ նրա տարածություն և վոչ ել ազգաբնակչության քանակին է համապատասխանում՝ համեմատած իր հարևանների հետ, և հայտարարվում է, վոր «իրական կարիքներն» ի նկատի առնելով է այդպես բաժանված: Ժամանակ չէ՞ պահանջելու, վոր այդ դադարի պահվող կոյեֆիցիենտներն ու բանալին հրապարակվեն և աշխարհն իմանա թե ի՞նչ սկզբունքով են բաժանվում նյութական միջոցներն Անդրկովկասի «յեղրայրական» հանրապետությունների միջև»^{*)}:

Մեր մամուլը ընթերցողները լավ հիշում են, վոր այդ բոլորից միայն մեկ տարր հետո կոնդրատյեվական Գոչարյանը «եկոնոմ. վեստնիկ» ժուրնալի եջերում կանգ առնելով վարկերի բաշխման հարցի վրա՝ Անդրկովկասում, դրում եր, վոր վարկերի բաշխման ներկա սրգրունքներն «ամրապնդում և խորացնում են առանձին համապետությունների միջև գոյություն ունեցող անհավասարությունը»^{*)}:

Աններելի սխալ կլիներ կարծել, վոր Գոչարյանը յեջնելով մեր տնտեսության սիստեմում պլանային ելեմենտների աճման փաստից, և բողոքելով կոյեֆիցիենտների սիստեմի դեմ, նոր սկզբունքներ է առաջադրում վարկերի ազնվի նպատակահարմար և պլանային բաշխման համար: Ամենեվին: Այս հարցի առթիվ ժողկոմխորհի նախկին նախագահ ընկ. Ս. Համբարձումյանին ներկայացրած իր մի այլ գեկուցադրում, վորի մասին պարծանքով պատմում եր նա վերջերս իր ստուգման առթիվ, Գոչարյանը բոլորովին բացում է փակագծերը և հարցը դնում է ազնվի պարզ ու կոնկրետ: «Հայաստանի հաշվին զարգանում են վրաստանն ու Ադրբեյջանը» — այս է կոնդրատյեվական Գոչարյանի հոգվածի և տխրահույս գեկուցադրի ամբողջ իմաստը:

Բայց մի՞թե հարցի այսօրինակ դրվածքը բառացի կրկնությունը չե այն ամենի, ինչ տարիներ շարունակ «վոդրացիլ են» դաշնակցական դրչակներն արտասահմանում:

Սակայն, մեր կարծիքով, Դաշնակցության թթու-չովինիստական հերյուրանքներն ազնվի վարպետորեն ջատագովելու «պատիվը» պատկանում է Հայաստանի կոնդրատյեվականության մյուս վոչ պակաս

^{*)} «Դրոշակ» № 11—12. «Անդրկովկասյան շտաբի» վր, 1926 թ. յերես 338, Ցնախազար:

^{*)} «Ձ. Вестник» ССР Армении № 1—1928 г.

կարկառուն իդեոլոգ՝ Ստեփան Կաթարականին։ Մեր ձեռքի տակ է նրա մեկ չհրապարակված գաղտնի զեկուցագիր-յեզրակացութունը^{*)} ներկայացված 1928 թվականին Պետպլանի նախագահության՝ Անդրպետպլանի կազմած դյուղատնտեսության 5-ամյա պլանի մասին։ Այդ զեկուցագրում ընթերցողը իհարկե իրավուր կլորոնի մի տառ անգամ Անդրպետպլանի կազմած գյուղատնտեսական պլանում տեղ գտած աջ ուղորտունիտական դրույթների, առհասարակ նրա ծայրահեղ միջամալիտական տեմպերի ձեվակերպման դեմ։ Չե՞ վոր աջ ուղորտունիզմը կոնգրատյեվականության ազենտուրան է և այս կերպ վարվել, կիշանակեր դեմ դուրս գալ վերջին հաշվով սեփական իդեոլոգիայի հիմնավորման և մասնալուծանացման կոնկրետ արտահայտությունը։

Այն ինչ, այդ նույն զեկուցագրում ուշադիր ընթերցողը շատ հեշտությամբ կարող է գտնել ուղղակի դաշնակցական արսենայից փոխ առած ձևակերպումներով ի սմբողջ հատվածներ, վորոնք միայն նպատակ ունեն՝ ցույց տալ «եայ ժողովրդի խեղճ ու վառքար վիմակը», վորքան կարելի չի շատ հորդել Հայաստանի համար։

Միայն մի նմուշ այդ «տնտեսաբերի» մտավոր գեղումներից։

Ամբողջ զեկուցագրում հեղինակն սկզբից մինչեւ վերջը բռնված է մի ցավով։ Յեթե պլանով ցույց է արված ազգաբնակչության թիվը, կաշվից դուրս գալ, ցույց տալու համար, վոր այդ թիվը փոքրացվել է,

^{*)} Հիշենք վոր այդ զեկուցագիրը մինչև այժմ էլ չի մեղեացվել և վոչ մի հակահարժած չի ստացել։ Կ. Վ.

թեկուղ և միայն մի յերկու տող առաջ դրած սեփական մտքերը ժխտելու գնով։ Յեվ ընդհանուրապես, յեթե պետք է հաշվել հողային տարածությունը կամ դյուլություն ունեցող պայմանները ամեն կերպ «ապացուցել», վոր պլանով սխալ է նախատեսված, վոր Հայաստանը «վողբալի վիճակ» ունի։ Այլ չենք խոսում իրականության հետ վոչ մի կապ չունեցող վիճակագրական նյութերի, սեփական ուղեգրի արդյունք հանդիսացող թվերի ինքնակամ և յուրահատուկ ողտագործման պրիտների մասին։

Այդ նյութերից յեկեկով է, որինակ, վոր Սո. Կաթարականը Հայաստանի հողային ֆոնդը հաշվելիս պտհանջ է դնում, վոր

«Հայաստանի ամստային արտադրարկերից պետք է հանել մոտ 200.000 դեպատին տարածություն, վորն ուղտագործում է լացառապես վրաստանի և Ագրքեջանի ազգաբնակչությունը... վորովհետև — դրում է նա — դա տնայի տպավորություն կտեղծի, թե Հայաստանի ազգաբնակչությունը արտադրարկով ավելի չի ապահովված, քան մյուս հանրապետություններին»^{*)}։

Խոսք չկա, վոր դաշնակցականները... իսկապես վոր կարող են գոհ մնալ, ունենալով Սո. Կաթարականի տիպի դործակալներ՝ մեր ազգաբնակչության իայց անցնենք Սո. Կաթարականի մյուս մտավոր գեղումներին։

«Անդրպետպլանի տվյալների համաձայն, — գրում է Սո. Կաթարականը — գյուղատնտեսության ընդհան-

^{*)} «Հայաստանի Սեչ Պետպլանի դյուղատնտեսական սեկցիայի նախագահ Սո. Կաթարականի յեզրակացութունը գյուղատնտեսության, անտառային և ջրային տնտեսության հնգամյա պլանի մասին»։ ԵՂ 3-9

նուր արտադրանքից գյուղական աղգարնակության յուրաքանչյուր շնչին ընկնում է մինչպատերազմյան ռուբլիներով՝

1909—13 թ. թ. 57 ռ. 45 կ.— 100 տոկոս, 1925—26 տ. 45 ռ. 18,3 տոկոս:

«Ըստ առանձին հանրապետությունների 1925—26 տ. ստացվում է՝

«Հայաստանում— 38 ռ. 85 կ., Ադրբեջանը 61 ռ. 35 կ., Վրաստանում 37 ռ. 5 կ., այլ խոսքով՝ Անդրպետականի տվյալների համաձայն գաղթականական և քայքայված Հայաստանում գյուղացին ավելի հարուստ է, քան Վրաստանում: Իսկ յեթե անփոփոխ ընդունենք հանրապետությունների աղգարնակության թիվը, այսինքն այնպես, ինչպես հաշվել է Պետպլանը 1925—26 տարվա համար, ապա Պետպլանի համաձայն 1930—31 տ. ամեն մի հոգուն ընկնում է՝

«Հայաստանում 65 ռ. 85 կ., Ադրբեջանում 77 ռ. 30 կ., Վրաստանում 50 ռ. 18 կ., այսինքն՝ Անդրկովկասում հնգամյակի ընթացքում ծախսելով գյուղատնտեսության վրա մի շնչին միջին հաշվով 50 կոպեկ, մենք գյուղատնտեսության արտադրանքը բարձրացնում ենք շնչի հաշվով՝

«Հայաստանում 38 ռ. 85 կոպեկից օրինչ 65 ռ. 56 կոպեկի, կամ 170 տոկոսով, Ադրբեջան մ. 61 ռ. 35 կոպեկից մինչև 77 ռ. 35 կոպեկի, կամ 126 տոկոսով, Վրաստանում 37 ռ. 5 կոպեկից մինչև 50 ռ. 18 կոպեկի, կամ 138 տոկոսով:

«Հարց է ծագում— վարտե՞ղ ավելի ճեղքատու յն ուղղել միջոցները»):

*) Նույն տեղ եջ 9,

Թվում է, վոր դաշնակցական շաղիկողները և քաղաքացիները՝ կարող են իսկապես վոր գոհ մնալ՝ Ստ. Կամսարականից.— նա իսկապես վոր դաշնակցական պրիմների միանգամայն անթերի կիրառմամբ վրտնահարելով Անդրկովկասի՝ վորպես միասնական տնտեսական ռայոնի շահերը և ընդհանրապես ամբողջ Խորհրդային Միության տնտեսական և քաղաքական շահերի միասնականության անջնջելի սկզբունքը, խայտառակ կերպով խախտելով անգամ վիճակագրության տարրական օրենքները, ամենայն բարեխղճությամբ արծարծել է դաշնակների ցանկությունները:

Բայց հարցը դրանով չի սպառվում:

Հայաստանի կոնդրատյեվականներն իրենց նպատակների իրականացման պրոցեսում ամենավին չեն խորշել ոգտադործել նաև դաշնակցական յերգարանի այն շարականները, վորոնք «Հայ ցեղի արտակարգ շնորհալի լինելու» գովքն են անում:

Չե՞ վոր այդ միջոց եր նախ նվազեցնելու խորհրդային սխտեմի առավելությունները, իսկ մյուս կողմից՝ կարող եր նպաստել աշխատավոր մասսաների դասակարգային գիտակցությունը թմրեցնելու գործին, թուլացնելու նրանց պայքարը սեփական կուլակի և բուրժուական ինտելիգենտի հանդեպ, կոթանդակեր վերջիններին՝ իրենց գործունեյության նպաստավոր պայմաններ ստեղծելու գործում:

Թեև չափազանց համառոտակի, բայց ծանոթանանք հայկական կոնդրատյեվականների տակտիկական այդ պրիմներին ես:

Գյուղատնտեսության զարգացման հեռանկարների մասին Հայաստանի կառավարությանը ներկայացրած

իր մի գեղացադրի մեջ Ստ. Կամսարականը նկարագրե-
րելով հայ գյուղի հետամնացութեան պայմանները ցա-
րական տիրապետութեան շրջանում և հեղափոխու-
թյունից անմիջապես հետո, գրում է.

«Աշխատանքի մտնումը բավականաչափ չէր հա-
մապատասխանում միաժամանակ ծախսված կապիտա-
լին... իսկ հայկական գյուղատնտեսութեան իրավա-
կան պայմանները չափազանց անբարեհաջող էին գյու-
ղում կապիտալ կուտակելու համար... իսկ գլխավորը
և միևնույն ժամանակ հայ ժողովրդի պատմութեան
չափազանց տխուր եջն այն է, վոր գյուղացիական
մասսաների կուլտուրական ցածր մակարդակը (սուղնու-
ղուտ եր հանդիսանում նրանց ինքնադործունեյությա-
նը»*) :

Յեւ այս ամենից միայն մի քանի տող հետո, հե-
ղինակը, մինչհեղափոխական շրջանում մեր գյուղում
կատարվող կապիտալիստական շերտավորման պրո-
ցեսը քողարկելու նպատակով, հենվելով գյուղատն-
տեսութեամբ զբաղվող բնակչության յուրաքանչյուր
ընչին ընկնող իր մեջ բերած միջին յեկամտի վրա, շա-
րունակում է.

«Յեթն այնուհանդերձ, նա (հայ գյուղացիու-
թյունը) զարգանում էր, այդ նշանակում է, վոր նրա
մեջ կար զարգացման հսկայական պոտենցիալ ուժ, վո-
րը հաղթահարում էր վերոհիշյալ խաչընդատները :
(Ընդդժ. իմս է Կ. Վ.) :

Այդ նշանակում է, վոր գյուղատնտեսութեան մեջ մենք
ունենք ահագին հարստություն, վորը պետք է ողտա-

գործել այդ ժողովրդի համար, վոր միայն հասցնելով
նրա յեկամուտները մինչպատերազմյան մակարդակին,
այլև ավելի ու ավելի զարգացնելով նրանք»*) :

Մենք այս կապակցութեամբ անհրաժեշտ չենք հա-
մարում կանգ առնել այն փաստի վրա, թե ինչ անհրա-
ժեշտությունից է բղխում հեղինակի ինքնազով յեզրա-
փակիչ գնահատականը մինչհեղափոխական շրջանի
գյուղատնտեսութեան զարգացման պայմանների մա-
սին :

Միջանկյալ հիշենք միայն, վոր նույնիսկ իրեն՝
Ստ. Կամսարականի մեջբերումներով՝ հայ գյուղացու
յուրաքանչյուր ընչին ընկնող յեկամուտը այդ «բարձր
զարգացման տարիներում... 45 ու. չէր անցնում» :

Բայց առայժմ շարունակենք հետեւել Հայաստա-
նի կոնդրատյեվականների այս ուղութեամբ զարգացրած
կոնցեպցիայի ամբողջական գրեթե վերջին տեսնելու
համար այն հիմնականը, վոր հետաքրքրում է Հայաս-
տանի կոնդրատյեվականներին «հայ գյուղի և հայ
գյուղացու արտակարգ շնորհալիութեան» գովքը յեր-
գելիս :

Այսպես ուրեմն, հայ գյուղացին (իհարկե անհատ
տնտեսապետ գյուղացու մասին է խոսքը) զարգանա-
լու պոտենցիալ արտակարգ հնարավորություններ ու-
նի, վոր նրա յեկամտի մեծացման աղբյուր պետք է
ծառայեն : Սակայն ի՞նչ չափի յին հասնում այդ ար-
տակարգ հնարավորությունները. այդ հարցին լրա-
ցուցիչ պատասխան ունի տալու Խաչատուր Ավգաբեկ-
յանը : Նրան նույնպես անհրաժեշտ է լսել :

«Նա (խոսքը վերաբերում է հայ գյուղին) կատեղծվի

*) Ст. Камсарахан. Пути развития сельского хозяйства
СССР Армении, стр. 17.

*) Նույն տեղ էջ 17:

աստիճանաբար գյուղացու ուժի և կարողությունների շարժում, կվերաշինվի, կզեղեցկանա և դրախտ կդառնա: Իսկ գյուղացու աշխատանքի ուժը շատ մեծ է և շինարարական կարողությունն անսպառ»*)

Տրամաբանական յեղրակացությունն այս ամենից դժվար չի դուրս բերել: Յեթե գյուղացին «անսպառ պոտենցիալ» ընդունակություններ ունի, յեթե նա ինքնուրույն ձեվով գյուղն ինքը կարող է «վերաշինել, գեղեցկացնել և դրախտ» դարձնել, ուրեմն թող վոչ վոք, և առաջին հերթին բանավոր դասակարգի պետությունը Չեխովի նրա ներքին կյանքին, թագ վերանան այն բոլոր խոչընդոտները, վորոնք ընկած են «կենսունակ ու առողջ տնտեսատեր (կարգա կուլակային տնտեսություններ) գյուղացու «նախաձեռնությունն սահմանափակման» ճանապարհին—ահա նախորդան (և վոչ միայն նախորդան) կոնդրատյեվականության «խորիմաստ» փրկիտոփայություն կյությունը:

Հաղիվ թե անհրաժեշտ լինի կրկին դիմելու դաշնակցական մամուլին և նոր մեջբերումներ անելու՝ ցույց տալու համար, վոր դաշնակցականները նմանապես քիչ նիդակներ չեն ճոճել ի. իշխանության դեմ, գյուղի կուլակային տարրերի ազատության պաշտպանության նշանաբանով, կոկորդիլոսյան արցունքներ թափել «գյուղը սահմանափակելու», «ազատ բամբակացաններին» վերացնելու մասին:

Սակայն պարզվում է, վոր «հայ ցեղին» հատուկ այդ արտակարգ պոտենցիալ հատկություններով միայն գյուղացիությունը չի ուժեղացել: Կոնդրատյեվական մասնազետներին՝ իրենց գործունեություն լայն ծավալման

և լեզու ազիտացիայի հնարավորություններ ստեղծելու համար անհրաժեշտ էր «հայ ցեղին» միայն հատուկ այդ «արժանիքներին» մասնակից դարձնել նաև... Հայաստանի բարձր ինտելիգենցիայի վորոշ անկեղծ շերտերին:

Մեր տրամադրությունն առաջ է հղված կոմատի որդան «Գյուղատնտեսական կյանք» ամսագրի մեկ համարը, ուր մասնազետների հարցին նվիրված խմբագրական հոդվածում բառացիորեն կարդում ենք հետևյալը՝

«Խորհրդային Հայաստանում մասնազետների հարցը յերբեք այն վիճակի մեջ չէ յեղել, ինչպես այն յեղել է խորհրդային Ռուսաստանում:

...Հայաստանի խորհրդայնացման առաջին իսկ օրերից մեր մասնազետներն անվերապահ կերպով լրջվում են պետական շինարարությունը:

Վորն է սակայն պետական այդ շինարարության բովանդակությունը, վորին այնպես «անվերապահորեն» լծվել են հայ մասնազետները: Միայն մի քանի տող հետո նույն խմբագրական հոդվածում, ուր հոդվածագիրը ցանկանում է պարզել այն առանձին դժգոհությունների պատճառները, վոր կան հանդեպ մասնազետների վորոշ մասի— սև թանաքով սպիտակ թղթի վրա հետևյալ կերպ է բնորոշում նրանց տեղը մեր տնտեսության մեջ: «Հեշտ չէ, որինակ, անցյալում բուրժուական բովում յեփված մեր տնտեսավար— մասնազետների համար՝ պետական կապիտալիզմի, աշխատանքի աշխատանքի ու կոոպերացիայի ներկա պահանջներին ընդառաջելու համապատասխան ուղիով ընթանալը»): (Ընդգծ. իմս են. Կ. Վ.):

Վոր մասնազետների ստվար մեծամասնությունը

*) Գյուղի հոգաշինարարությունը «Խ. Ազգայնագիտական» 1926 թ. 62 թ

*) («Գյուղ-կյանք» № 8-1925 թ.)

ինչպես ամբողջ խորհրդային Միության սահմաններում, նույնպես և մեզ մոտ, իսկապես վոր անվերապահորեն կապել է իր բաղդը և դործը մեր սոցիալիստական շինարարությանը, այդ վեր է ամեն կասկածից, այդ ապացուցված է վույ միայն խոսքով այլ գործով:

Սակայն դրա հետ միասին, վոր մասնագետների վերին խավի վորոշ մասն ամբողջ Միության սահմաններում, նույնպես և մեզ մոտ վերականգնման ամբողջ շրջանում գնում էր խորհրդային իշխանության հետ այն չափով, ինչ չափով կարծում էր, վոր մեր տնտեսությանը գնում է «պետական կապիտալիզմի» ուղիով, այս նույնպես վեր է ամեն կասկածից, այդ այսոր պարզ է մեր պիոներների համար:

Այդ տեսակետից մենք «Նախիրյան յերկրին և հայ ցեղին միայն հասուկ» փոխինչ չենք տեսնում մասնագետների հարցում:

Յեւ «Փյունդատնտեսական Կյանքի» խմբագրական հոդվածը նախ մեր եկոնոմիկայում միայն մեկ տնտեսաձևի բնութագիրը — (պետական կապիտալիզմ) վերադրում է ամբողջ եկոնոմիկային (ինչ հասուկ է կոնդրատյեվյան կոնցենտրացիայի համար) և՛ հետևողականորեն ու առանց վերաուսմաների՝ մասնագետների և այդ վերին շերտի «նորմալ» աշխատանքը խորհրդային կարողությունը շատ բարեխղճորեն կապակցում է մեր եկոնոմիկայի պետական կապիտալիստական համապարհով գտրգտնալու խնդրի հետ:

«Նորը» և ամանձնահատուկն այստեղ դուքն այն է միայն, վոր այդ կոնդրատյեվյան խեղդողիայի ուղն ու ծուծը կազմող դրույթը մեր եկոնոմիկայի բնորոշման մասին քարգացված է Հոդվածի մասին պաշտոնական

որգանի խմբագրական եռվածում*) : Յերկրորդ «նորը» «նորը» մեր կարծիքով դա այն է, վոր ինչպես և իր դրվածքով, նույնպես և ժամանակագրական տեսակետից այս ամենը դարձյալ ամբողջովին զուգադիպում է մեր եկոնոմիկայի բնորոշման նաև դաշնակցական վարեանտի» հետ:

«Մուշր դժերով խորհրդային տնտեսական քաղաքականությանը կարելի չէ բաժանել յերեք շրջանի՝ 1) գինւորական կոմունիզմ, 2) նոր տնտեսական քաղաքականություն կամ նեպ, 3) պետական կապիտալիզմ կամ նոր նեպ**):

Ինչպես տեսնում է ընթերցողը, այս կոնկրետ դեպքում ևս ակնբախ է արտակարգ ներդաշնակությանը և՛ տնտեսականների, և՛ ձևակերպումների մեջ: Պատահականություն են արդյոք այս ամենը: Ամենեին: Այս դեպքում ևս Հայաստանի կոնդրատյեվականները, թեև ծայրայեղ և անուղղակի ճանապարհներով, բայց հավասարմորեն արդարացրել են իրենց կոչումը հանդեպ կոնկալիստական և նրա քաղաքական քաղաքական մարմնաւորող Դաշնակցության:

Վերականգնման շրջանի ընդհանուր հանրագումարները, ինչպես դուրստնտեսության, նույնպես և հատկապես արդյունաբերության բնադալառում ծանր հար-

*) Ի դեպ մենք այդ պատահական չենք համարում «գյուղատնտեսական կյանք խմբագրության համար, վորովհետև այդ ժուրնալի ՓԱՍՏԱԿԱՆ խմբագրությունը միշտ էլ գտնվելու է յիշել... համեմատն դեպս վույ կոմունիստների ձեռքում:

**) խորհրդային տնտեսության դարգաման ուղիները «Գործակ» յերես 811 № 11-12. 1926 թ.:

Վաճ եյին խմբերիալիզմի ագենտ Դաշնակցութեան հա-
կահեղափոխական ինտերվենցիոնիստական ծրագրերի
կենսագործման համար: Իմպերիալիզմի եպոխալում—
կապիտալիզմի գոյութեան այժմյան պայմաններում
բուրժուական Հայաստանին լավագույն դեպքում կա-
րող եր մի վիճակ միայն սպասել՝ թշվառ ու փոքր գա-
ղութային բաղմաթիւ յերկրներէց մեկի վիճակը:

Այն ինչ դեռեւս վերակառուցման շրջանի նախորեյին
բոլորովին ակնբախ եր, վոր Հայաստանի ժողովրդական
տնտեսութեանը վոչ միայն աճում ե արագ տեմպով,
ստղեծվում ե զարգանում ե արդյունաբերական կյանքը
այլե՝ հիմնականը ե ամենակարեւորը, — վոր ցայտուն
ձեով արտահայտվում եր նաեւ վերականգնման շրջա-
նում ե նրա ավարտման նախորեյին, դա այն եր, վոր
առանձնապէս արագ տեմպով աճում ե մեր տնտեսու-
թեան սոցիալիստական սեկտորը ե մեր տնտեսական ու
կուլտուրական վերելքը սոցիալիզմի սկիզբի ե կատար-
վում՝ մեզ դեպի սոցիալիզմ ե տանում:

Այս բոլորին զուգնթաց մենք, սակայն, բոլորովին
այն կարծիքը չունենք, վոր դաշնակցականների ու
նրանց ամեն տիպի ու գույնի հակատարիմ գործակալ-
ների ե առաջին հերթին կոնդրատայվականների՝ վոչ
միայն ագիտացիան, այլե պրակտիկ աշխատանքը մեր
խորհրդային պլանային ե տնտեսական որդանների տար-
բեր ողակներում՝ վոչ մի գործնական արդյունք չի
աւել:

Ընդհակառակը՝ մենք պնդում ենք, ե այդ կաշխա-
տենք ցույց տալ քիչ հետո թվերի լեզվով, վոր կոկոր-
դիլոյան արցունքներ թափելով «խեղճ ու աղքատ» Հա-
յաստանի մասին, մեր յերկրում ծալոյալ ե բացահայտ
գործող այդ սե ուժերն աշխատել են վորքան կարելի չե

նպատակովր պայմաններ ստեղծել հայ շարժու ե առե-
րականի ու հատկապէս՝ գյուղի կուլակային տարրերի
ե նրանց շահագործական տենդենցներէ, պարզացման
համար:

Յեւ վստեք ե ասել, վոր այդ մասամբ նրանց հա-
ջողվել ե: Ինչ խոսք, վոր այս խնդրում խոչոր դեր են
խաղացել նաեւ Հայկոմկուսի նախկին նացիոնալ- ուկլո-
նիստական ղեկավարութեան «կոպիտ քաղաքական վրի-
պումները ե սկզբունքային սխալները թե իդէոլոգիական
ճակատում ե թե տնտեսական շինարարութեան ասպա-
րիզում» (Կենտկոմի 4-րդ պլենում):

Այլ թեքման յուրահատուկ արտահայտութեան հան-
դիսացող սխալներն ու սայթաքումները ինչպէս տե-
սականում, նմանապէս ե գործնականում, վոր հատ-
կանշական եյին Հայկոմկուսի անխկին նացիոնալ-ուկ-
լոնիստական ղեկավարութեանը, տեղ եյին գտել ամե-
նից առաջ տնտեսական քաղաքականութեան ասպարի-
զում: Միանգամայն ուղորտունիստական վերաբերմուն-
քը դեպի գյուղի շերտավորման ե տնտեսական զար-
գացման հարցերը, կուտակցական ղեկավարութեան
խոչոր պակաս՝ շատ անգամ իտպառ բացակայութեանը
տնտեսական շինարարութ. պրակտիկայում, պլանա-
յին աշխատանքի փոխարինումը պարտիզանական մո-
տեցումով այդ շինարարութեան բաղմաթիւ ողակնե-
րում՝ ահա շատ համառոտակի կերպով տնտեսական
ղեկավարութեան այն ֆոնը, վորը բարենպաստ պայ-
մաններ եր ստեղծում նացիոնալիստական ե կոնդրատ-
այվական մասնաղետների համար, վորոնք ի դեպ,
այդ շրջանում շատ անգամ ուղղակի ղեկավար դեր
ունեյին մեր տնտեսական ե պլանային ասպարաւոնե-
րում:

Ավելացնենք այդ բոլորին ինքնանշանադատության միանգամայն անբավարար ծավալման փաստը, կուռակցական և խորհրդային մարմինների վորոշողական-րում գոյութիւն ունեցող սխալ, հակակուսակցական հայեցակետը դասակարգային քաղաքականության հարցերում (կուլակի դերի նսեմացումը և թերագնահատումը) և բայլչեփիկյան անողոք պայքարի բացակայութիւնը հակալենինյան թեքումների դեմ՝ ինչպես տեսութիւն մեջ, նույնպես և պրակտիկ աշխատանքներում — և բացահայտ կլինի այն դերը, վոր որչեփ տիվորեն խաղացել է իր հերթին նաև Հայկոմկուսի նախկին ղեկավարութիւնը՝ քաղաքի նկարագրական տարրերի, մասնավորապես գյուղի կուլակութիւնի զարգացման համար մեղանշում համեմատաբար անփոխելի նըպաստաձոր պայմաններ ստեղծելու գործում:

Մոտիկ անցյալի այս փաստերը մնում են անժխտելի Զեմ հասկանալու համար Դաշնակցության ու կոմ-դրատյեփականների պայքարի ստրատեգիայի և տակ-տիկայի ամբողջ ելութիւնը հետագա շրջանում՝ մեզ անհրաժեշտ և ծանոթանալ հենց այդ փաստերին:

Մեր տրամադրութիւն տակ են յերկու վիճակա-գրական տախտակներ. վորոնցից առաջինը վերաբերում է խորհրդային գյուղի սոցիալական կազմին՝ բաշխ-ված ըստ մի չարք կուլտուրաների և զոնաների ու ժա-մանակագրական տեղակէտից զուգադիպում է վերակա-ռուցման շրջանի նախորդին: Այդ տախտակը նպաստակ ունի վեր հանել ունեւոր և կուլակային տնտեսութիւն-ներէ տոկոսը բոլոր տնտեսութիւններէ մեջ, իսկ յերկրորդ տախտակը վերաբերում է մասնավոր ա-տոնավորի տեսակարար կշռին ընդհանուր ապրան-

քաղաքականութիւն մեջ: Նրանք յերկուսն էլ չափազանց հատկանշական են ցույց տալու համար, թե ինչպես դաշնակցականները և նրանց սպասարկու «հայ-րենական» կոնդրատյեփականները վորբալով «հայ ժողովրդի» «խեղճ ու տառապյալ վիճակի» մասին, կա-րողացել են իրենց ազենտուրայի՝ նացիոնալ-ուկրոնի-տների և ընդհանրապես աջ ոպորտունիստական տար-րերի վրա հենված, ժամանակին վորոշ ներգործու-թիւն ունենալ մեր յերկրի սոցիալ-տնտեսական զար-գացման պրոցեսների վրա:

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԳՅՈՒՂԻ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿՍՁՍԸ *) 1927 թ.

Հանրապետութիւններ և շրջաններ	Հետադարձ անտե-սութիւն	
	Ունեւոր տոկոս	Կուլակ տոկոս
Ա. Դ. Բ. Ե. Զ. Ա. Ն.		
Հայահատիկային-Ղուբին շրջան	4,0	2,3
Անաստուրում. Ղազարի »	8,0	11,3
Բամբակազոր Սղոմի »	5,0	6,1
Բրինձի Լենկորանի »	11,7	3,4
	6,9	5,4

*) Անդրկովկասին վերաբերող տվյալները վերց-ված են Հայաստանի Պետդլանի տնտեսական — վիճա-կադրական սեկցիայի նյութերից և ժամանակին քննված ու հաստատված են յեղել Անդրկովկասի հատուկ խոր-հրդակցութիւն մեջ:

ԽՍՀՄ-ին վերաբերող տվյալները վերցված են Կենտրոնական վիճակագրական վարչութիւնի նյութե-րից:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Գար. հացահատիկ-լենինակ.	2.	13,4	4,4
Անասնաբուծ. Լ. Փամբակի	»	18,6	6,7
Խաղողաբուծ. Յերևանի	»	31,8	17,2 *
		22,8	11,9

ՎՐԱՍՏԱՆ

Հաց. չեզդպարաց-Սինակի	4,8	0,2
Անասնաբուծ. Դուշետի	11,3	0,0
Խաղողաբուծ. Թեյակի	7,9	5,2
Պտղաբուծական Գորիի	41,2	8,7
Միսատուտաբուծ. Աբխազաու.	12,0	21,0
	15,2	6,7

Խ. Ս. Հ. Մ.

Հացահատիկային—	15,2	6,7
Վաշաբուծական	19,5	3,7
Կանեփի	14,6	1,6
Բամբակադործական	3,1	1,3
Ռ. կրայինայի ձակնդեղի շրջան	18,1	3,9
Կենտ. Սեվ մարզի ձակնդեղա- ցան շրջանները	12,55	0,6
Խաղողաբուծական	30,4	11,0
ԽՍՀՄ չեվրոպ. մասի կաթնա- տնտեսական շրջաններ	13,0	1,3
Անգղուրալի և Սերբերի կաթ- նատնտեսական շրջանները	19,7	6,7
Անասնաբուծական շրջան	18,8	6,4
Վոլխարաբուծական շրջան.	13,1	1,3

*) Չտիագանց հատկանշական և, վոր միայն մի քանի
ամիս առաջ կատարված Ձեկնցեվե ուսումնասիրության «ար-
դյունքները» «պոպուլյուլի» են, վոր նույն շրջանում մենք նույն
առերին... առնաաբակ կուլակ չենք ունեցել:
Յեվ այս բոլորից հետո ունենա քիչ չե Հայաստանում այն
կարգիանց թիվը, վորմենք տրամադիր են դիտական» և արժեքա-
վոր» համարել այն «ծառանդությունը», վոր թողել են Ձեկնցեվե
և նրա ընկերները՝ Հայաստանում իրենց կատարած ուսումնասի-
րությունից հետո:

Այս թվերը բավականաչափ պերճարու են: Յեվ
այս ամենից հետո թվում և, թե առանձին յերկար մեկ-
նաբանությունների կարիք չպետք և լինի, ցույց տա-
լու համար մասնավորապես անանկությունն այն բոլոր
ճիշդի, վոր դեռ միևնույն աշուր ևլ դայիս են բանվոր
դատակարգի վոխերիմ թշնամի և վերջինիս ամեն դույնի
դործակալների բանակից, «պոպուլյուլի» համար, վոր
«Հայաստանում... պետք և ձեռք վերցնել կուլակ դու-
նելու ցանկությունից»:

Պակաս հետաքրքիր չե այդ տեսակետից նաև յերկ-
րորդ տախտակը.

Մասնավոր առեվի ճեպակարար կեիւր

	25/26 թ.	27/28 թ.	29/30 թ.
I Հայաստ. ՄԽՀ	30,9	23,9	6,0
Դրանից՝			
ա) մեծածխա	9,4	5,1	0,5
բ) մանրածխա	47,1	37,3	12,7
II ԽՍՀՄ	24,5	11,3	3,3
	25/26 թ.	27/28 թ.	29/30 թ.
Դրանից՝			
ա) մեծածխա	7,3	1,9	0,5
բ) մանրածխա	42,9	27,4	10,7
III Վրաստ. ԽՍՀ	32,6	35,8	7,1
Դրանից՝			
ա) մեծածխա	7,4	,8	0,3
բ) մանրածխա	44,5	36,2	18,4
IV Ա. Ս. Ֆ. Խ. Հ	—	—	19,5

Դրանից՝			
ա) մեծածխս	7,6	3,4	0,5
բ) մանրածախս	48,3	40,7	20,5 *)

Այսպես և խոսում փաստերը թվերի լեզվով.

Ուսանելի չտրադանց չատ նյութ են մատակարարում մեր մեջ բերած յերկու և առանձնապես առաջին աղյուսակը: Նրանք մագաչափ անգամ կասկածի առի՞ չեն թողնում, վոր դաշնակցական տարրերի և նրանց ամեն ախլի ու գույնի ազենտները և՛ առաջին հերթին՝ կոնգրատյեվականները, — լինի դա հողաբաժանության նորմաներ մշակելիս և հրահանդներ կազմելիս, թե դյուղի կուլակության վարկավորման կոյեֆիցիենտները համար պայքարելիս և կամ՝ դյուղատնտեսության զարգացման ուղիներ գծելիս, — ժամանակին ՎՈՐՈՇ ազեդեցություն և գործել մեր եկոնոմիկայի զարգացման ընթացքի վրա:

Վերակառուցման ջրջանի նախորդելին անտեսական և դասակարգային հարաբերությունների այս պայմաններում եր, վոր մենք զգալի փոփոխություններ ենք նկատում Դաշնակցության՝ իսկ այդ նշանակում և նաև նրա բոլոր տիպի ու գույնի գործակալները մեջ՝ ընդգեմ խորհրդային իշխանությանը Հայաստանում:

Ավելի քան յերեք իր գործունեություն ընթացքում՝ սերտորեն լծվելով իմպերիալիստական գլխատիչ-

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆ. — Հայաստանին վերաբերյալ տվյալները վերացված են ՀՍՈՆ Պետականի նյութերից, իսկ ԽՍՀՄ-ին՝ վերաբերյալ՝ ԽՍՀՄ-ի Պետականի նյութերից, Վրաստանի՝ ՍՍՀ-ին և ԱՍՖՅՆ-ին՝ վերաբերյալ տվյալները վերցված են Անդրպետպլանի նյութերից:

ները ինտերվենցիոնիստական սայլին, ավելի քան յերեք վճռապես փարելով բուրժուազիայի տիրապետությունն ինտերվենցիայի ճանապարհով հաստատելու գաղափարին և ամենաջերմ մասնակցություն հայտարարելով Կովկասից և ընդհանրապես Խ. Միությունից վճռված եմիգրացիայում դտնվող հակահեղափոխական ուժերի կոնսոլիդացիայի գործին՝ Դաշնակցությունը միաժամանակ ավելի քան յերեք լծվում և «գաղափարական (կարդա ամենի ցառաջ պրակտիկ հակահեղափոխական Կ.Վ.) անհաշտ պայքարի» (Դաշնակցության 11-րդ ժողովի վորոշումներից) Հայաստանի ներքին կյանքում առեսարակ և գյուղում՝ մասնավորապես):

Հիշենք, վոր պատմականորեն այդ ժամանակաշրջանը զուգադրվում եր՝ ինչպես Խորհրդային ամբողջ Միության սահմաններում, նույնպես և Խորհրդային Հայաստանում դասակարգային պայքարի սրման շրջանին:

Ժողովրդական տնտեսության սոցիալիստական հատվածի առաջխաղացման տեմպի ուժեղացման ու մասնավորապես դյուղի սոցիալիստական վերակառուցման աշխատանքների ծավալումը հարվածներ են բերում մասնավոր կապիտալիստական ելեմենտներին: Այդ փաստը մանավանդ ԽՍՀՄ-ի և կապիտալիստական աշխարհի հակամարտության աճման պայմաններում, չեր կարող աննախընթաց կերպով չարել դասակարգային պայքարը՝ դյուղում և քաղաքում: Այս ընդհանուր ֆոնի վրա գծադրվում և նաև այն նորը վոր մենք ունենք Դաշնակցության այս շրջանի քաղաքականության և տակտիկայի մեջ: Ավելի քան յերեք Դաշնակցու-

քյունը «յերեսով դառնում է» դեպի գլուխը, շատ հետեւողականորեն այստեղ հանձին կուլակութեան տեսնելով այն միակ լուրջ հետաքննող յերկրի մերսում, վարի հետ և պետք է կապել իր հակախորհրդային բոլոր ծրագրերի իրականացման գործը՝ հետազգայում:

Այստեղից եւ այս շրջանի դաշնակցական աշխատանքի գլխավոր լուրջներն են:

ա) «Ապացուցել», վոր Հայաստանի ժողովրդական տնտեսութեան միակ ուղին՝ դյուղատնտեսութեանն է, և մասնավորապէս՝ նրա այն ճյուղերի դարգացումը, վորոնք տանում են դեպի ինքնամիտ տնտեսութեան ստեղծումը:

բ) «Յուշ տալ», վոր Հայաստանի դյուղացին (կարգա կուլակը Կ. Վ.) կարող է «առաջ» գնալ միայն այն դեպքում, յետեւ ապահովին նրա տնտեսական ազատ զարգացման նախաձեռնութեան (կարգա կապիտալիստական զարգացման Կ. Վ.) անհրաժեշտ պայմանները:

գ) Ամեն կերպ պայքարել պրոլետարական պետութեան՝ դյուղի սոցիալիստական պլանային վերակառուցման ձեռնարկումների դեմ, աշխատել առհասարակ «վնասակար» ցուց տալ պրոլետարական պետութեան ակտիվ դեկալար դերը դյուղի գործերում:

դ) Այս ամբողջ աշխատանքները ինքնաբերական շարունակական գործունէութեան սերմանել Անդրկովկասի յեղբայրական հանրապետութեանների մեջ «սահմանային և բյուջետային խնդիրներով» շուրջը, այս ճանապարհով չեղել աշխատավորական մասսաների ուղղութեանը և հրահրել ազգային կրքերը մի կողմից Խորհրդային Հա-

յաստանի ու մյուս կողմից հարեւան յեղբայրական հանրապետութեանների՝ առաջին հերթին Վրաստանի և Ադրբեջանի դյուղացիութեան, քաղաքային մանր բուրժուազիայի և բանվորական հետամանց խավերում:

Ընդհանուր այս Փոքի վրա բաշխման է միայն շատ հեռավոր ծանոթութեան կոնդրատյեվականութեան տեսութեան և սլրակտիկայի հիմնական սկզբունքների հետ բացատրելու համար այն փաստը, թէ մասնավորապէս վերակառուցման շրջանում ինչո՞ւ այնպէս անմիջական դարձաւ կոնդրատյեվականները դործակցութեանը դաշնակցականների հետ ինչպէս տեսութեան մեջ, նույնպէս և պրակտիկայում:

Միայն մի քանի շարիխներ՝ հասկանալու համար Հայաստանի կոնդրատյեվականների այդ շրջանի գործունէութեան իրական իմաստը և նրա լիակատար համեմատելութեան փաստը—Դաշնակցութեան ստրատեգիայի և տակտիկայի պահանջներին:

1. ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԻՆՉ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ ՌԵՆԵ ԽՈՐՀԱՐԳԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՂ:

Այս խնդիրը պակաս չափով չի «զբաղեցրել» նաև հայ կոնդրատյեվականներին, բայց համեմատութեան նպատակով, նախ տեսնենք թէ ինչ տեսակետներ են դարգացրել այս հարցում դաշնակցականները՝ վերջին շրջանում:

«Ասելով, թէ Հայաստանում դժբախտաբար տվյալներ չկան արտադրական միջոցներ արտադրող արդյունաբերութեան համար, մենք պարզում ենք տնտեսական

իրականության պատկերը, վոր յենթակա չի «բաժնա-տեղծության»*)

Աններելի սխալ կլինեն դաշնակցական գրչակների այս դրույթը բացատրել սոսկ նրանց «տնտեսական մտքի» նախատեսելու անընդունակությամբ:

Ամբողջ խնդիրն այստեղ կայանում է նրանում, վոր խոսելով «արտադրական միջոցների արտադրող արդյունաբերության» իսպառ բացակայության և նրա դարգացման հնարվորությունների չգոյության մասին՝ դաշնակցականները վճռական քայլ ելին կատարում հետագայում հիմնավորելու համար այն միտքը, վոր «Հայաստանի ժողովրդական տնտեսության հիմքը գյուղն է և գյուղատնտեսությունը: Հայաստանի կոնդրատեականները բոլոր հիմքերն ունենին սոսանձին վոգեւորությամբ վորդեգրելու «ամեն ինչ գյուղատնտեսության համար, ամեն ինչ գյուղին» լոզունգը:

Ձե՞ վոր գյուղի անհատական տնտեսավարության պայմաններում այդ պետք է ոժտնդակեր «սոսանա-րակ» գյուղի գալգացմանը, վերջին հաշվով ուժեղաց-նելով մեր սոցիալական բազան, վոր միակ լուրջ հեմա-րանն էր մեր եկամտաբեր կապիտալիստական վերա-սերման բոլոր ճգնաժամների համար:

Այս տեսակետից չափազանց ընտրու է Հայաստանի կառավարության ներկայացված մեկ այլ գեկուցադիր, վորի մեջ կոնդրատեական Ա. Քալանթարը նոր յեղա-նակով յերգում է միշտ հին կոնդրատեական յերգը: Լսենք նրան:

Իր գեկուցադրում գյուղատնտեսության հետամնա-

*) Վոչ թե բառ այլ փաստ «Հուսարեր» № 201—1930 թ.

*) „Пути развития с-х-ва“ Ст. Камсаракан стр. 46.

ցության պայմանների մասին Հայաստանում Ա. Քա-լանթարը գրում է.

«Հայաստանում պետական յեկամուտների ամենա-գլխավոր աղբյուրները պետք է փնտռել գյուղատնտե-սության մեջ, վորովհետև հանրապետության մեջ շատ քիչ են այլ հարստաբյուրներ, համեմայն դեպս յեր-կան ել, դեռ չեն հայտարարվել: Իսկ ունեվոր գյուղա-կան ազգաբնակչության ինտենսիվ դաշտագործությու-նից և մթերատու անասնաբուծությունից ստացվող բարձր յեկամուտները կազմում են պետական հարըս-տության հիմքը. արդյունաբերություն ևս կարելի չե ստեղծել և պահպանել, յերթ ազգաբնակչության մաս-սաները գնադունակություն ունեն»:

Մայիս 1928 թ.

Ա. Քալանթարի այս մտավոր գեղունքների իսկական պատկերը լիակատար կգտնա, յեթե մենք ալելաց-նենք, վոր անասնաբուծության «պրորէմի» լուծման նվիրած» իր բավական «պատկանելի» գեկուցադրում ընթերցողը և վոչ մի բառ չի կարող գտնել անասնապա-հության վերակառուցման և դարգացման սոցիալիստա-կան ձեվերի մասին, իսկ գեկուցադրի վերջում հեղինա-կի միակ առաջարկն է 50—ից 100 հոգի յերիտասարդ-ստեղատեր գյուղացիներ ընտրել Դանիա ուղարկելու համար, ուր բաժանել նրանց առանձին տնտեսությունների վրա, պրակտիկ ձեվով գյուղատնտեսության «առաջա-վոր ձեվերին» ծանոթանալու նպատակով՝ յերկիր վե-րադառնալուց հետո «գործով պրոպագանդ մղելու հա-մար»:^{*)}

Վորոնք են հեղինակի սպասելիքները այդ գյուղա-

*) О перспективах Развития животноводства А. Калантар стр. 1—1928 г.

ցիներէից՝ «Ամենաշատը 5 տարի հետո... յերկիրը կըստանա 250 լավ պատրաստված գյուղացիներ, վարունք կատեղծեն կուլտուրական ոջախներ (կոնդրատյեվյան Լեկսիկոնի ամենաընդունված տերմինը՝ «կուլակային բառը փոխարինելու համար Կ. Վ.) և անձնական որինակ կեանքիսանա»։ (Նույն տեղ էջ 10) :

Մենք քողկում ենք, վոր այս ամենից ինքն ըմբերցողը անհրաժեշտ յեզրակացութիւններ հանի :

2. Մեր հոգւածներէից մեկում արդեն առիթ ենք ունեցել մատնանշելու, թե ինչպե՞ս են գնում գյուղատնտեսութեան զարգացման խնդիրը կոնդրատյեվականները՝ Բերենք մի նոր նմուշ ևս այդ մտավոր զեղումներից :

Կոնդրատյեվականների կարծիքով՝ նախ գյուղատնտեսութեան սլանը հանդիսանում է «ամենից անկախ փոփոխելի» և ապա՝ այդ սլանը սկսած է կառուցված լինի յերակետ ունենալով՝

1) «Զարգացնել մեր գյուղացիական ազգաբնակչութեան ինքնադործունեկութիւնը և բարձրացնել նրա տնտեսական նախաձեռնութիւնը. 2) ապահովել գյուղատնտեսութեան մեջ նշույթական արժեքներ կուտակելու պայմաններ»*) :

Յույց տալու համար, թե ինչպիսի հմտութեամբ այս հարցում ևս կոնդրատյեվականներն իրական արտահայտիչն են հանդիսացել զաշնակցական «տեսաբանների», անհրաժեշտ է ծանոթանալ, թե վորո՞նք են հանդիսացել զաշնակցական մտքի և պրակտիկայի ուղղւցույցն այս հարցում :

«Թե տնտեսութեան և բնական գիտելիքի Խառնադարին

*) „Пути развития сельского хозяйства“, стр. Камсара

մաք-յունը նախ և առաջ պահանջում է մարդու և քաղաքացու (կարգա՝ դյուղի և քաղաքի բուրժուազիայի. Կ. Վ.) ազատութիւնը (Ընդգծումն հեղինակինն է) : Այդ է պատճառը, վոր մենք ընդունելով հանդերձ շինարարութեան փաստը, ամեն կերպ պայքարում ենք խորհրդային տնտեսական քաղաքականութեան դեմ :*)

Մենք կարող եյինք բավականանալ այս համեմատութիւններով, յեթե կարէք չլինեք ցույց տալ, վոր կոնդրատյեվականների աշխատանքները դործնականում ևս նույնպիսի հետեւողականութեամբ զբաււորել են տնտեսական շինարարութեան սլակտիկայում առաջին հերթին զաշնակցական քաղաքականութեան արտոյայի պահանջները :

3. Հայաստանի կոնդրատյեվականների տեսական և պրակտիկ աշխատանքներում շատ կարելի յե գտնել Հայաստանի կուլակութեան և Դաշնակցութեան հակահեղափոխական պայքարի դժարներ՝ ուղղված բամբակի դեմ մասնավորապէս բաւրակի արտադրութեան և վաճառահամման գործի պիտական կարգավորման ձեռնարկումների դեմ :

Սակայն այս անգամ մենք ուզում ենք դիմել մի քանի այլ բնույթի զոկումներներին :

Մեր տրամադրութեան տակ և ՀՍՍՀ Պետպլանի նախագահութեան հատուկ հանձնաժողովի նիստերից մեկի արձանագրութիւնը, վորը տեղի յե ունեցել 1929 թ. մարտի 16-ին ընկ. Ս. Հովսեփյանի նախագահութեամբ և նվիրված է ժողովրդական տնտեսութեան ստաշին յեռամայակի կոնյուկտուրայի քննութեանը :

**) Դրոշակ № 11—1928, Աշոտ Արծրունի.

Այդ տեսակետից մենք վրդիմբ «նոր» չենք տեսնում
Գ. Քոչարյանի դիրքի մեջ:

Այդ և պատճառը, ահա, վոր արտաքինից պաշտ-
պանելով «ռայոնացման աշխատանքը պլանավորման
գործին ի սպաս դնելու սկզբունքը», իրականում նրանք
դարձացրել են մի «տեսություն», վորը խղճի մտքը կա-
րող ձյին վորդեգրել բոլոր տիպի ու գույնի ցարական
միջնորդները և Դաշնակցական «վարչապետներն» այ-
սորվա պայմաններում:

Բաժանման յերկատիճան սխեման իրականացվելու
դեպքում (մենք յերկու սխեմից ել բացառում ենք գյուղ
խորհուրդները, վորպես փոքր և տնտեսական ու վար-
չական տեսակետից դեռևս չձևակերպված միավորներ)
Հայաստանի պայմաններում, մոտ 15-20 շրջան չեն
կարող (!!) ընդգրկել յերկրի տնտեսական հիմնական
մասիվները, հետևապես չեն կարող տալ քիչ քե շատ
աժեքավոր կերպով մշակված շրջանային (լայն իմաս-
տով) հեռանկարային նյութներ և ընդհանրապես չափա-
զայ քույլ են պլանային աշխատանքի համար*):

Հայտնի յե, վեր յեռատիճան բաժանման այս
«սկզբունքից» յերևելով ել չընդհանցման հանձնաժողովը
Գուրգեն Քոչարյանի և Արշավիր Կամսարականի «Ճան-
քերով» (կրոսեր յեղբայրը «Հայ ցեղի» գովերգու Սա.
Կամսարականի) կողմեր և քննության եր ներկայացրել
նախկին հինգ զավառային նախագիծը, վորն՝ ի դեպ՝
հետևյալ կերպ եր գնահատվում իր ժամանակին դաշ-
նակցականների կողմից:

«Համեմատած նախկին ինն զավառային վարչական
դրության հետ՝ ներկա նախագիծն իհարկե մի քայլ և

*) „Районирование ССР Армении, докладная записка
Ст. Камсаракана 3 июня 1928 г.

դեպի առաջ: Փոքր միությունները վրչ միայն ծանր
րեռեն ժողովրդի վրին, իբրեվ վարչական մեծ ծախս
պահանջող կազմակերպություններ, այլ և անուժ են
տնտեսական և մշակութային լուրջ ձեռնարկումներ
դուխ բերելու» («Դրոշակ», № 12, 1928 թ., Հայաս-
տանի վարչական բաժանումը, Ս. Վրացյան):

Ինչպես տեսնում ե ընթերցողը, համահավասար
համառությամբ և միատեսակ փաստարկումներով դաշ-
նակներն ու կոնդրատիվականներն աշխատում են «հիմ-
նավորել յեռատիճան» վարչական սխեմի առավե-
լուքյունը և շտապում են ստորագրել հինգ զավառա-
յին ծրագրի տակ, քանի վոր ընդհանուր ու մեկ ե մեկ
դրանց յեկակետը «ազատել գյուղը բայլշեվիկներու ան-
սահմանորեն տիրապետելու ձգտում են»: Տարբերու-
թյունը միայն այն ե, վոր դաշնակներն այդ մասին
հայտարարում են բացարձակ կերպով, իսկ «Հայրենա-
կան կոնդրատիվականներն» ծաղկալ և լուկյան ձեւով:

5. Չափազանց զարմանալի կլիներ, վոր դաշնակ-
ցականները չընդհանցման հարցի առընթյամբ խնդիր
չդնէին «սահմանները վերանայելու» մասին: Չե՞ վոր
վարելով «ազգահավաքման» քաղաքականություն, դաշ-
նակցությունը մի կողմից իր ինտերվենցիոնիստական
վորոճումների համար «ազգային» հեռարան ե ստեղ-
ծո՞ւմ, մյուս կողմից ել ցանկանում ե հայկական կապի-
տալի համար, պատրաստել տնտեսական գործունեյու-
թյան լայն տարածք: Այդ և պատճառը՝ ահա, վոր իր
նույն հոգիածում դաշնակցական Վրացյանը չարունա-
կում ե:

«Դրական ե մեր կարծիքով և Պետդլանի այն տե-
սակետը, վոր վարչական բաժանումներ կատարելի
չպետք ե ղեկավարվել պատմական նկատառումներով,

այլ՝ կյանքի իրական պահանջներով: Յեվ իհարկե այս դեպքում իրական պայման և ժողովրդական տնտեսության դարգացման ապահովությունը՝ բայց նախ՝ դրան չի կարելի հասնել միայն արտադրական կենտրոններ ստեղծելու ծրագրով. յերկրորդ՝ միայն ժողովրդական տնտեսության մտահոգությունները բավական չեն սահմանների գծման խնդրում: Մեզ մոտ կան մի շարք նույնպես եյական պայմաններ՝ յերկրի ազդադրական կազմը, աշխարհադրական դիրքը, կլիմայական հանգամանքները, հաղորդակցություն միջոցները, տնտեսական ձգտումը և այլն» (նույն տեղ, էջ 309):

Դաշնակցական մի այլ «քաղաքագետ», նույն «Դրոշակի» եջերում կոնկրետացնելով «վարչապետ» վրացյանի տենչանքները, յերգում է. — «Միակ արդար և լեհինյան (!) դավանարանություն էլ համապատասխան կարգադրությունը կլինե՞ր Ախալքալաքի միացումը Հայաստանին կամ ծայրահեղ դեպքում ինքնավարությունը»: («Անդրկովկասի շրջանացումը», Ս. Մասուրյան, «Դրոշակ» №6-7, 1929 թ., յերես 116):

Հարց կարող է ծագել՝ Հայաստանի կոնդրատյվականները տվել են արդյոք իրենցից սպասվող տուրքը Դաշնակցությանը՝ նաև այս գծով:

Մենք լիակատար համոզումով դրական պատասխան ենք տալիս այս հարցին: Յեվ այս նպատակով Հայաստանի կոնդրատյվականներին անհրաժեշտ էր նախ և առաջ «ապացուցել», վոր շրջանացման դործը՝ դա նախ և առաջ... առանձին հանրապետությունների (կարգաչայերի և Հայաստանի) սեփական դործն է:

«Մենք կարծում ենք, վոր շրջանացման աշխատանքների այն նոր ուղղությունը, վոր ընդունել է Անդրհանձնաժողովը (ԱՍԽՀ-ի շրջանացման թե սին-

տետիկ և թե անալիտիկ աշխատանքների ուղղագծումը) չի կարելի ընդհանրապես միշտ համարել: Ժողովրդական տնտեսության սխառեմների տարածական բաշխման հայտարարումով նախ և առաջ չահադրված են առանձին հանրապետություններ, վորովհետև դա այն հիմքն է, վորի վրա միայն հնարավոր է ռացիոնալ կերպով կառուցել հանրապետությունների և նրանց արդանների տնտեսական դործունեությունը»^{*)}:

Ընթերցողի համար ինչքան էլ ձանձրալի չլինի դաշնակցականների մտավոր «դեղումները», այնուամենայնիվ մենք անհրաժեշտ ենք համարում այս առթիվ, համեմատություն նպատակով, բերել դարձյալ դաշնակցականների կարծիքը նույն խնդրի առթիվ:

«Սա այն հարցերից է, վորոնք ահադին նշանակություն ունեն Հայաստանի դարգացման համար և չպետք է անցկացվեն հաղձեղ, նեղ կուսակցական նկատառումներով, այլ բազմակողմանի և մանրակրկիտ ուսումնասիրությունից հետո, յեղակեա ունենալով միտումնասիրությունից հետո, յեղակեա ունենալով միայն հայ ժողովրդի և Հայաստանի անկաշկանդ գաղափարն պայմանների ապահովությունը» («Դրոշակ», էջ 307, վրացյան):

Սակայն հարց է ծագում, Հայաստանի կոնդրատյվականներն ի՞նչպես են դրել «հայ ժողովրդի անկաշկանդ գաղափարն» հարցը շրջանացման կազակցությունում:

«Մեր յերկրի մակերեսի ձևին իսկ, վորը հիշեցնում է պտղած կուժի պտուկերը, չափազանց անհարմար է շրջանացման համար, վորի համար իդեալական ձևն է շրջակիծը»^{**) :}

*) А. Камсаракан «О ходе работ комиссии районирования при Госплане СССР» докл. записка

**) А. Кочарян «проблемы Районирования» (Эк. Вестник СССР—20 г. М 3-15 էջ 9.

Մեր չղիտենք, թե չըջանացման գործում վիճի չկույն և պատկանում այն «տեսությունը», վորի համաձայն չի կարելի պառկած կուժի» ձեզ ունեցող տերիտորիայում չըջանացման աշխատանքներ կատարել: Սակայն մեր խոր համոզմունքով այդ «չկույն» ստեղծում են Հայաստանի կոնդրատյեվականները՝ «Ախալքալաքի և Լեռնային Ղարաբաղի հարցի կարգավորումը» «հիմնավորելու» նպատակով:

Այդ նպատակով՝ մե այլ կապակցությամբ՝ Հայաստանի չըջանացման գործի յերկրորդ տեսարանը (և վոչ միայն «տեսարանը»), վորն է դեպ՝ չի մոռանում աջ ու ձախ ռեվերաններ անել արտադրական սկզբունքի հասցեյին չըջանացման գործում՝ հետեւյալն է դրում.

«Անդրկովկասի ժողովուրդները յերկրում բնակություն են հաստատել այնպես, վոր վոչ միշտ հնարավոր է լինում գուգակցել տղգային խմբերի սահմանները^(*) տնտեսականի հետ, վորը հարցի իդեալական լուծումը կլինեք»*):

Այս բոլորից հետո թվում է, վոր վրացյանի հանդիմանությունը Հայաստանի կոնդրատյեվականների հասցեյին՝ իսպառ անհիմն է:

Խորհրդային մամուլում և կառավարական ու պլանային մարմինների ղեկույցադրերում արտահայտվելու հնարավորության սահմաններում Հայաստանի կոնդրատյեվականներն ամենայն բարեխղճությամբ աշխատել են «հիմնավորել» Գաշակցության արխիշտիմիատական, արկածային իր ֆալսեականության բոլոր առաջադրանքները՝ նաև սահմանային խնդիրներու կարգավորման ուղղությամբ:

Այն ամենը, ինչ մեզ հաջողվեց վեր հանել, բոլորովին անվիճելի յե կարճում, վոր Հայաստանի կոնդրատյեվականներն իրոք վոր հանդիսացել են Դաշակցության հակահեղափոխական դավերի ջատագովը և իրականացնողը մեր պայմաններում: Սակայն անհրեղի սխալ կլինեք այդ ամենից հանել այն յեղրակացությունը, վոր կոնդրատյեվականների աշխատանքը մեղանում սահմանափակվել է սուկ «տեղական» և «ոժանդակ» բնույթի խնդիրներով, զուրկ է յեղել այն ղիսպազոնից», վոր ընդգրկել են նրանց ափազ ընկերները Խ. Միության այլ վայրերում:

Ամենեվին. չե՞ վոր պայքարելով՝ ասենք խորհրդային տնտեսությունների նշանակության և դերի սահմանափակման նշանարանով, Հայաստանի «սպեցիֆիկ պայմաններում» այդ տնտեսություններին ամբողջ հնգամյակի ընթացքում վերապահելով լավագույն դեպքում «միմիայն ցուցադրական նշանակություն» (տես Հ. Փիլոմյանի վաղմած գյուղատնտեսության հնգամյա պլանը) և կամ 5 հեկտարանոց կուլակային ոջախներ հիմնելով նոր վոռագվող շրջաններում (տես Ս. Կամսարականի ղեկուցումը Պետպլանում՝ զուրի տնտեսական հիմնավորման մասին). վերջապես անմախքեաց համառ պայքար մղելով բավականի ցանֆերի լայնացման դեմ, (իսկ այդ նշանակում է Խորհրդային իշխանության անկախության դեմ, բամբակի դժով), Հայաստանի կոնդրատյեվականները հավատարիմ են մնացել հորիքային Միության կապիտալիստական վերադարձի ակնկալությանը և ձգտել են, իրենց ուժերը «ներածին չափ» ոժանդակել գյու-

*) А. Камсаракан — Районирование ССРА

դատնետեսության սոցիալիստական վերակառուցման միասնական ծրագրերը ձախողելու ընդհանուր նպատակին:

«Նորը» և առանձնահատուկը «նայիրյան» կոնդրատյեվականների տակտիկայում այն է, վոր նրանք հանդիսանալով ի՞նչ. Միության կապիտալիստական ռեստավրատորների ընդհանուր ողակի անբաժանելի մասնիկը, մեր կոնկրետ պայմաններում որոշակիորեն պետք է միաժամանակ դառնալին հայկական բուրժուազիայի և նրա կուսակցության՝ Դաշնակցության կամակատարն ու նրա խնտելիքներին հաստական ծրագրերի կենսագործողը մեր կյանքում:

Իսկ այդ փաստից պետք է, վոր անհրաժեշտ յեղբակացությունները հանվեն՝ «հայրենական» կոնդրատյեվականության վտանգի ուղղորտունիստական թերահաստման դեմ մեր զգաստությունն ու աչալրջությունն ավելի ուժեղացնելու խմաստով:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԿՈՆԴՐԱՏՅՈՒՄՆ ՄԻ ՊԼԱՏՈՐՄԻ ՄԱՍԻՆ

Հայաստանում՝ մեր տնտեսական քաղաքականության սլրակտիկայում կոնդրատյեվչինայի անկերի մերկացման տեսակետից մեր կարծիքով նախ և առաջ պետք է ճշտվի այն հարցը, թե Հայաստանում մենք գործ ունենք կոնդրատյեվականության սոսկ առանձին, մեկ կամ մի քանի արտահայտությունների հետ, թե մեր պայմաններում ևս նա հանդես է յեկել վորպես տնտեսական քաղաքականության տեսական և պրակտիկ ձեռնարկումների ընդլայնած ծրագիր, վորպես մեր տնտեսության առհասարակ և գյուղատնտեսության

մասնավորապես՝ կապիտալիստական զարգացման բեռնտիկ և պրակտիկ պաշտպանության ամբողջական սխտեմ:

Մենք պաշտպանում ենք յերկրորդ տեսակետը և մեր կարծիքով՝ կոնդրատյեվականությունը, վորպես ամբողջական սխտեմ, արտահայտություն է գտել մասնավորապես յերկու աշխատանքների մեջ, վորոնք պատկանում են Պետականի գյուղատնտեսության սեկցիայի նախկին նախագահ (ներկայումս խորհրդական) Ստ. Կամսարականի գրչին և իրենց չապիկի վրա կրում են «не для печати» մակագրությունը, ըստ յերեվոյթին այն նպատակով, վոր անմատչելի դարձնեն նրանց քննադատության հնարավորությունները:

Մեզ թվում է, սակայն, վոր ներկա դեպքում այն հանդամանքը, վոր քաղ. Ստ. Կամսարականը տարիներ չարունակ գլխավորել է Պետականի Գյուղատնտեսական սեկցիան և մինչև այսօր ել այս կամ այն չափով մասնակցում է մեր գյուղատնտեսության պլանավորման և կարգավորման աշխատանքներին, միանգամայն ավելի հայտ է դարձնում այն փաստը, վոր նրա մտահղացումները, վորոնք արտահայտություն են գտել, վորպես տեսակետների լրիվ սխտեմ, մեր մատնանչած յերկու տեսակետների լրիվ սխտեմ, մեր մատնանչած յերկու աշխատանքներից՝ մասնավորապես «Հայաստանի գյուղատնտեսության զարգացման ուղիները» գործում, ունեն գերազանցապես հասարակական-քաղաքական նշանակություն և վորպես այդպիսին հասարակական գնահատության ել պիտի արժանանան:

Այս հանդամանքից յեկնելով է, վոր ներկա դեպքում մենք ավելի մեծ իրավունքով ցանկանում ենք «վտնահարել» բուրժուական մորալի շրջանակները և խորհրդային լայն հասարակության քննադատության

ներկա լացնել մեր կյանքում կոնդրատյակական տեսու-
թյան և սղակտիկայի ամբողջական որինակը հանդի-
սացող՝ Ստ. Կամարականի այս աշխատությունն ու
նրանց յեղնելով՝ մի քանի յեզրակացություններ անել
կոնդրատյակականության դեմ մեղանում մղվող և
մղվելիք սլաշարի դործնական մեթոդների մասին:

Բաշխանաչափ հանրածանրթ ե արդեն, վոր կոնդ-
րատյակական տեսական քաղաքականության մեթոդո-
լոգիական հիմունքները գերադանցապես կառուցված
են մեր եկոնոմիկայի ռեզուլյատորի «յուրահատուկ»
ըմբռնման, պլանային և շուկայական տեղեկանքների
փոխհարաբերության մեխանիկական վերլուծության
վրա:

Պրոլետարական պետության վարած տնտեսական
քաղաքականության նպատակադրումները լույսի տակ՝
իր եյությամբ ամբողջովին ռեակցիոն այս տեսու-
թյունը մասնավորապես ժխտում ե արդյունաբերու-
թյան դեկավար դերը գյուղատնտեսության հանդեպ,
յեղնում ե գյուղատնտեսության հատուկ ներքին ինքն-
ցիայի ուժով «ինքնուրույն և անկախ» զարգացում
դրույթից:

Ստ. Կամարականը Հայաստանի գյուղատնտեսու-
թյան զարգացման իր տեսական կոնցեպցիայի և դործ-
նական յեզրակացությունների ամբողջ սխտեմը կա-
ռուցում ե հենց այս եիմքի վրա:

Նախ և առաջ անհրաժեշտ ե մտադնել, վոր յե-
թե անցյալում, մինչ-պատերազմյան շրջանում, գյու-
ղատնտեսության աստիճանական զարգացումը վորոշ
ուղղություն ե ունեցել, վորը (ուղղությունը) արտա-

հայտվել ե նաև տնտեսական նոր քաղաքականության
հաստատվելուց հետո սկսված գյուղատնտեսության
վերականգնման նոր պրոցեսում, ապա ավնհայտ ե, վոր
աստիճանական զարգացման այդ ուղղությունը բաշխ-
ականաչափ խորը և հիմնական պատճառներ ունի: Ուստի
սկսեքիվ ե, վոր գյուղատնտեսության զարգացումն
ունի ներգործման վորոշ ներքին ուժ: Հետևապես
գյուղատնտեսության հետագա աստիճանական զարգա-
ցումը հաշվի առնելիս, մենք պետք ե լրջորեն նկատի
առնենք ներգործման այն ուժի ուղղությունը, վորը
գոյություն ունի գյուղատնտեսության զարգացման
մեջ*): (Ընդգծումն իմա ե Կ. Վ.)

Հարցի այսորինակ դրվածքն իր մեջ պարունակում
ե արդեն գլխավոր ելմենտները մեր եկոնոմիկայի ընդ-
հանուր բնույթի և ներքին որինաչափությունների
կոնդրատյակական ըմբռնման, վորը կոնկրետանում ե հե-
տագայում մասնավորապես՝

ա) արտադրողական ուժերի զարգացման ընթաց-
քում պլանային և տարերային տեղեկանքներին վերա-
պահված դերի և նշանակության հարցում:

բ) գյուղատնտեսության զարգացման սկզբունքա-
յին ուղիների ճշտման գծով և վերջապես՝

դ) պրոլետարական պետության տնտեսական քա-
ղաքականության կոնկրետ ձեռնարկումները մշակման
և նրանց կենսագործման ուղիները նշելիս:

Փորձենք հենց այս սխտեմով ել հետեվել Ստ.
Կամարականի ընդհանուր կոնցեպցիայի զարգացման
ընթացքին՝ պարզելու համար նրա տեսականների սո-
ցիալ-տնտեսական հիմունքները և այն դասակարգերի

*) «Հայաստանի գյուղատնտեսության զարգացման ուղիներ-
ը» եջ 15. Ստ. Կամարական.

ձգաւորները, վորոնց պաշտպանությունն անգուցական հետեւողականությամբ իր վրա յե վերցրել մեզանում «Հայաստանի գյուղատնտեսութեան զարգացման ուղիները» խորագիրը կրող աշխատութեան հեղինակը:

Վորոնք են Հայաստանի գյուղատնտեսութեան զարգացման ուղիները, ի՞նչ մեթոդներով և վորպիսի՞ ճանապարհով ե մեր գյուղատնտեսությունը կանգնելու իր զարգացման ճիշտ ուղիներ իրա Հայաստանում՝ իրականացնելու նրան առաջադրված խնդիրները: Հայտնի յե, վոր այս հարցերը մեր գյուղատնտեսութեան մասնաւորապէս վերականգնման շրջանն ավարտելուց հետո, ավելի քան յերբեմնեցն արտադարձ սրությամբ դրվեցին մեր կուսակցութեան և խորհրդային իշխանութեան առաջ: Այդ տեսակետից անշուշտ ամենին յերկրորդական նշանակութիւն չունի այն հարցը, թե ինչպէս եր դնահատովում մեր գյուղատնտեսութեան անցած ամբողջ ճանապարհը և ինչ ուղիներ են նշվում նրա զարգացման համար նաեւ մեր պլանային մարմինների և առաջին հերթին նրա գյուղատնտեսական սեկցիայի ղեկավարութեան կողմից:

Իր նույն աշխատութեան մեջ Ստ. Կամսարականը հանրազումարի յենթարկելով մեր գյուղատնտեսութեան զարգացման գլխավոր տենդենցները մինչև հեղափոխութիւնը, յեղրակացնում ե՝

«Դրանք վորոչալի վկայում են պատերազմից առաջ մեր գյուղատնտեսութեան կատարած առաջադիմութեան մասին և նշում են այն ուղղութիւնը, վորով պետք ե ընթանա հետագայում մեր գյուղատնտեսութեան զարգացումը»*):

Այսպէս ուրեմն նրա կարծիքով մեր գյուղատնտեսութեան զարգացման նախկին որինաչափութիւնները մնում են լրիվ իրենց ուժի մեջ նաեւ պրոլետարիատի զիկտատուրայի ամբողջ շրջանում, կամ ուրիշ խոսքով՝ մեր գյուղատնտեսութեան բախտը կանխորոշված ե արդեն զարգացման այն տենդենցներով, վորոնք տիրապետող եյին նախահեղափոխական շրջանում: Քաղ. Ստ. Կամսարականն իր այս յեղրակացութիւնն ավելի քան բացորոշ կերպով զարգացնում ե մի այլ կապակցությամբ, յերբ փորձում ե դնահատել գյուղատնտեսութեան զարգացման պայմանները մեզանում՝ գյուղատնտեսութեան վերականգնման շրջանում:

«Վորոնք են ուրեմն գյուղատնտեսութեան արդեն սկսված վերածնման պատճառները: Մենք կարծում ենք, վոր ընդհանուր առմամբ նրանք իրենց եյուրքամբ նայնմ են, վորով առաջադիմութեան եր կատարում գոյնաւոնութեւքայնը նաեւ մինչ-պատերազմայն շրջանում, ավելացրած հարտատիրութեան մնացորդների և այն ժամանակ գոյութեւքայն ունեցող արգելիքների և քանիսի վոչնչացումը, որինակ՝ հաղային ուժի մի արմատական փոփոխումը»*):

Սակայն, յեթե գյուղատնտեսութեան զարգացման ներքին որենքների մեջ վոչ մի փոփոխութիւն չի առաջացել, յեթե մեզանում եւ արտադրողական ուժերի զարգացման հիմնական ռեզուլյատորը շարունակում ե մնալ չուկան, ապա այդ նշանակում ե առաջին հերթին, վոր գյուղի ղիֆերենցիացիան նույնպէս պետք ե ընթանա նույն ուղիներով և ձեւերով, վորոնցով ընթանում եր այն մինչև պրոլետարատ-

*) «Հայաստանի գյուղատնտեսութեան զարգացման ուղիները» հջ 15,

*) Նույն տեղը, հջ 13:

կան գիկտատուերայի հաստատումը: Սակայն տաքտի-
քական նպատակով հեղինակն այս հարցն առհասարակ
չի ցանկանում արծարծել: Ճիշտ և ճիշտ այն պրիոմը,
ինչ գործադրել են ժամանակին Սա. Կամսարականի
ալիադ. ուսուցիչները:

Այստեղ հարկավոր է նշել նաև այն, թե ինչպես
և պատկերացնում Սա. Կամսարականը գյուղատնտե-
սության նկատմամբ պրոլետարական պետության մար-
միններին անելիքների և նպատակադրումների բովան-
դակությունը:

«Գյուղատնտեսության հավանական զարգացումը
կարող է շատ կողմերից և խոշոր մանրամասնություն-
ներում չգուզադելիվ ցանկալի հետ... Ուստի պարզ է,
վոր վորքան էլ համապատասխան լինեն իրար գյուղա-
տնտեսության զարգացման ցանկալի և հավանական
ուղղությունները, զգալի ասպարեզ է մնում (ինչպիսի՞
առատաձեռնություն, Կ.Վ.) պետության որդաններին՝
գիտակցորեն միջամտելու գյուղատնտեսության զար-
գացմանը... Հավանական զարգացումը ցանկալին մո-
տեցնելու նպատակով, այդ հավանական ուղղությունը
ոսպիոնալացնելու նպատակով»^{*)}): (Ընդգծումն իմն են
Կ.Վ.):

Կոմենտարիաները ավելորդ են: Հիշատակենք
միայն, վոր այս տողերը ժամանակագրական տեսակե-
տից դրվել են հենց այն ժամանակ, յերբ մեր կուսակ-
ցությունը մարտական լուղուգներ եր առաջադրել վրձ-
ուաբար շուտ սալ գյուղի զարգացման ուղին՝ հանրա-

^{*)} Նույն տեղը, էջ 19—20

յին տնտեսության հիմունքներով վերակառուցել գյու-
ղատնտեսությունը, յերբ վերջապես ուղանը մեր տնտե-
սական կյանքում արդեն դարձել եր «համապարփակ,
ամենաթափանց մի հիմունք, վորը թափանցում է մեր
ժողովրդական տնտեսությունը նույնիսկ մինչև նրա
սկզբնական տարրերը՝ առանձին աբղյուղաբերական
ձեռնարկությունը, կոոպերատիվը, կոլտնտեսությու-
նը, գյուղացիական առանձին տնտեսությունը» (ընկ.
ընկ. Կրժիթանովսկու և Միլյուտինի կոչից):

Յեթե ըստ Կամսարականի մեկ և վճռական կող-
մում գտնվում են ամենադուր տարերայնությունը, չու-
կայական հարաբերությունները և կապիտալիստական
տենդենցները, իսկ մյուս կողմում մեր եկոնոմիկայի
սոցիալիստական ելեմենտները, վորոնք կարող են ա-
մենահաջող դեպքում միայն կորեկարվեն մասնել
տարերային տենդենցների ընթացքի մեջ, ապա դարձա-
նալի չեն, վոր մեր գյուղատնտեսության զարգացման
հեռանկարները վորոչելիս, իր բոլոր դիրեկտիվ դրու-
թյունների նախադժման ընթացքում Սա. Կամսարա-
կանն ամբողջովին յեղնում է գյուղատնտեսության մինչ
պատերազմյան զարգացման պայմաններից: Նրա դի-
րեկտիվ դրուլթյունները՝ 1) յերկրի առանձին չրջանների
ինտենսիվացումը և ինտենսիվացվելիք չրջանների սահ-
մանների ընդլայնումը, 2) եքստենսիվ գյուղատնտեսու-
թյան ռացիոնալացումն այն չրջաններում, վորտեղ դրա
համար կան համապատասխան բնապատմական և տրն-
տեսական պայմաններ, 3) գյուղատնտեսության ապ-
րանքայնության բարձրացումը, 4) գյուղատնտեսու-
թյան ինդուստրացումը և այլն»^{*)} ամբողջովին բըղ-

^{*)} «Հայաստանի գյուղատնտեսության զարգացման ուղի-
ները» էջ 48.

խեղձած են այդ հախաճեղափոխական շրջանի գյուղատնտեսութեան զարգացման ճանապարհով ունակըացիայի յենթարկվելու պայմանները:

Չափազանց բնական ձևով յենեցով «մինչդարձերադմյան» զարգացման պայմանները, այդ յենակետի հիման վրա առաջադրած դիրեկտիվ խնդիրները նա իր ծրագրում մատնանշում է նաև տնտեսական քաղաքականութեան ձեռնարկումների համապատասխան սխառեմ՝ նրանց կենսագործման համար:

«Ձեռնարկումների այդ սխառեմը, գյուղատնտեսութեան զարգացման անհրաժեշտ տեմպն ապահովելու համար, պետք է ձգտի՝

1. «Ձարգացնել մեր գյուղացիական ազգաբնակչութեան ինքնագործունեութեանը և բարձրացնել նրա տնտեսական նախաձեռնութեանը, 2. ձգտի կազմակերպելու գյուղացիական մասնակցութիւն և 3. պայմաններ ապահովի գյուղատնտեսութեան մեջ նյութական արժեքներ կուտակելու համար: *)

Շրջագիծը փակված է: Ինչ կուտք, վոր պետք է քաղաքականապէս բոլորովին կույր լինել չտեսնելու համար, թէ մեր գյուղի վոր դատակարգն է խոսում Սո. Կամսարականի բերանով: Նույնիսկ «գյուղատնտեսութեան ինքնագործունեութեան կազմակերպման ու կոոպերացման» լուրջագն այստեղ հանգիստանում է սոսկ տեխնիքական մանրոյր, հարմար չղարչ գյուղատնտեսութեան կոոպերացիայի կապիտալիստական վերասերման համար, քանի վոր նրա միակ նպատակն է

«լրացնել այն բացը, , վորը նկատաւում է մինչդարձերադմյան ցարական Յերեանյան նահանգում գյուղատնտեսութեամբ զբաղվող անհատ տնտեսութեանների նյութական բարգաւաճումն ապահովելու համար» Սո. Կամսարականի կոոպերատիվ պլանն ընդգրկում է գյուղական տնտեսութեանների սոսկ ապրանքաշրջանառութեան հարարերութեանները, հիմնովին թխում է գյուղատնտեսութեան արտադրական վերականգնումը, լուրծ է գյուղում տիրող դատակարգային հակասութեանների և այդ հոյի վրա գնալով ավելի սրվող պայքարի մասին:

Այս բոլորը վկայում են միայն մի բան, վոր Սո. Կամսարականը հետեւելով իր մեծ ուսուցիչներին վորձված որինակին, խոսելով «գյուղատնտեսութեան» և «գյուղացիութեան» մասին առհասարակ, բոտ էյութեան իր Կադրութեան կենտրոնում ունի գյուղի կապիտալիստական դատակարգի շահերն ու ձգտումները և փաստորեն ամենայն հմուտքամբ իրականացնում է գյուղատնտեսութեան կապիտալիստական գարգացման տեսական ու պրակտիկ պաշտպանութեան գործը:

Բերենք միայն յերկու որինակ՝ վեր հանելու համար Սո. Կամսարականի տակտիկական այս մանրոյրի իսկական էյութեանը:

ՓՍՍՏ № 1.

Ընդհանրացրած պետք է համարել միլիորատիվ մեր ձեռնարկումների և նրանց սխառեմում մասնավորապէս իրիգացիոն աշխատանքների հսկայական դերը՝ մեր գյուղատնտեսութեան զարգացման նպատակահարմար

*) «Հայաստանի գյուղատնտեսութեան զարգացման ուղիները» էջ 46.

ուղիներ նշելու և նրա արմատական վերակառուցման
գործում:

Մեր խնդիրն է այդ գծով մոչ միայն չորացնել ճահ-
ճացած տարածութիւնները, վրոգել անջրդի տափա-
տանները և նոր անասնապահ դեմք տալ նրանց, այլ և
միլիոնաւոր աշխատանք ևս և հզոր խթան դարձնել
գյուղատնտեսութեան սոցիալիստական վերակառուց-
ման համար:

Ինչպէս և պետք է սպասել, հիմնովին հակառակ
տեսակետ ունի քաղաքացի Ստ. Կամսարականը. նրա
կարծիքով մեր միլիոնաւոր ձեռնարկումները յեղկեալը
պիտի լինի «նորմալ հարաբերութիւն ստեղծել առկա
մարդկային աշխատանքի և նրա գործադրման հնարա-
վոր ոբյեկտի» մշակելի հողային տարածութեան միջև,
այլ խոսքով տնտեսավարող ազգայնաւիշակութեան ապա-
հովումը (ինչ լեզու յե', Վ. Կ.) հողով և ընդհակառակ
ը» *):

Ահա այն ամենը, վերով Ստ. Կամսարականի կար-
ծիքով պայմանավորվում է մեր միլիոնաւոր իրա մեջ
նաև իրիզացիոն՝ ձեռնարկումները իրականացումը:

Բայց դառնանք այն հարցին, թե ո՞ւր է նկատի ու-
նի Ստ. Կամսարականը, յերբ խոսում է դուրդի «տըն-
տեսավարող» բնաւիշակութեան մասին:

Իր աշխատութեան նույն գլխում, ընդամենը մի
քանի տող հետո, նա հակառակ իր կամքի, հարկադրու-
մած է բանալ բոլոր փակագծերը՝ հրաժարվել մանկա-
ծաղատ դարձվածքներից և անմիջականորեն խոսել ար-
դեն դուրդի այն դասակարգի լեզվով, վերն ի դեպ...
չառ դժգոհ է մեր միլիոնաւոր քաղաքականութիւնից
և որենադրութիւնից:

«Նախ քան որենք և ապա նրա գործադրման հրա-
ճանգներ հրատարակելը, պետք է ուսումնասիրել մեր
ամբողջ անցյալն այդ կողմից, դարերի ընթացքում
կերտված սովորութիւնները, փոխհարաբերութիւննե-
րը, իրավունքները, ջրողատագործման հաստատված
կարգերը: Առանց այդ ուսումնասիրման մեր որենքները
չեն համապատասխանի մեր գյուղատնտեսական կյան-
քին և չառ թշուրթմացութիւններ ու անախորժու-
թիւններ կառաջացնեն»:

Ավելի ցայտուն որինակ, թե ինչպէս պետք է հան-
դես դալ պաշտպանելու դուրդի դարավոր չահագործ-
ման պայմանները և ստանձնել չահագործող դասակար-
գի փառաբանի դերը՝ դժվար է յերեակայել:

ՓԱՍՏ № 2.

Արտասահմանից կազմակերպվող ներգաղթի քաղա-
քականութեան հիմքում մեր կարծիքով դրված են յեր-
կու հիմնական խնդիրներ, վերոնք ամենասերտ կերպով
կապված են իրար հետ, լրացնում են միմյանց: Առաջին
— կազմակերպելով իսկական աշխատավորական մաս-
սաների ներգաղթ. մենք գործնականապէս ապացուցում
ենք գաղութահայ լայն աշխատավորականմասսաներին,
թե ինչպէս Հայաստանի բանավորագլուղացիական մաս-
սաները պատրաստ են մեծ դժվարութիւններ հաղթա-
հարելով՝ ընդառաջել համաշխարհային իմպերիալիզմի
և նրանց դաշնակցական լակեյներին մեղքով կիսաքաղց
պայմաններում իր գոյութիւնը քարշ տվող աշխատ-
վորական մասսաներին՝ նրանց համար ապրուստի մար-
դավայել պայմաններ ստեղծելու գործում և յերկրորդ՝
գործնականապէս կապել նրանց մեր նոր սոցիալիստա-

կան կյանքի կառուցման աշխատանքներին, վերադառախարակել նրանց այդ նոր կյանքի նվիրված կառուցողի և պաշտպանի վոգուվ:

Այս պայմաններով և միայն, վոր մեր ձեռնարկումները ներդաշխի գծով վոչ միայն կառաջացնեն քաղաքական հսկայական և ֆեկտ արտասահմանում, և ավելի կրարձրացնեն մեր սոցիալիստական հայրենիքի նշանակութունը գաղութահայ լայն աշխատավորական մասսաների աչքում, այլև ներդաշխի մեր ձեռնարկումները լիապես կողտադործվեն նոր հիմնով գյուղատնտեսական բնակավայրերում՝ սոցիալիստական տնտեսության նոր ամրոցներ ստեղծելու համար:

Վոչ մի խոսք այն մասին, վոր յերկու այս գլխավոր խնդիրների իրականացման համար վճռակն նշանակութուն ունի այն հարցը թե ո՞ւմ եմք ընդունում մեր յերկիրը:

Բայց տեսնենք, թե ինչ և առաջարկում այս ստիվի ջաղ. Կամսարականը:

«Վերաբնակների միջոցների ներդաշխումը պետք և կատարվի, ընտրելով վերաբնակներին նրանց մեկնելու վայրում՝ ըստ նրանց կյուքական աղանդավորյան և վերջին այն չափով, վորն ի վիճակի կլինի ապահովել վերաբնակներին նոր վայրում տնտեսության ստեղծումը սեփական ուժերով՝ պետության մասնակի ոգևորյամբ կամ առանց ոգևորյան»*):

Մեր կարծիքով՝ այս դեպքում ևս առանձին կոմենտարիաների կարիք չկա. ըստ յերեույթին հայրենի բնիկ

*) Նույն տեղ եջ 36,

**) Նույն տեղ եջ 37:

կուլակության դիրքերն ևլ ավելի ամրացնելու նպատակով՝ Սո. Կամսարականը ցանկանում և Հայաստան հրավրել... Գաղութահայ շահագործողներին, կուլակային նոր «նշաններին» քիվը բազմացնելու նրանց Հայաստանի գյուղատնտեսության կապիտալիստական ուստավրացիայի իր տեսական ծրագրի կենսագործողը դարձնելու համար:

Մենք դեռ չավարտեցինք Սո. Կամսարականի այս աշխատության նույնիսկ համառոտ բնութագրերը: Մասնավորապես լրագրական հոդվածում գծվար ևր ավելի մեծ չափով վեր հանել և գյուղատնտեսական աշխատանքի առանձին բնագավառների ու կուլտուրաների վարդացման որինակների վրա նոր նյութերով ցույց տալ Սո. Կամսարականի տեսական մտքի և տակտիկական սղբումների ուսակցիոն եյությունը:

Սակայն մեր կարծիքով նույնիսկ այն, վոր մենք մեջ բերինք, լիակատար հիմք են տալիս մեզ պնդելու, վոր հանձնիս Սո. Կամսարականի այս աշխատության մեմք ունեմք Հայաստանի գյուղատնտեսության կապիտալիստական զարգացման տեսական և պրակտիկ պաշտպանության ամբողջական մի ծրագիր:

Այս պայմաններում քաղաքական գլխության բացահայտությամբ միայն կարելի յե բացատրել այն վատտը, վոր մեր պլանային մարմիններում այդ սև ծրագրերը մինչև այսօր ևլ չի մերկացվել և անհրաժեշտ հակահարված չի ստացել:

ԸՆԴՈՒՅՄ ԿՈՆԴՐԱՏԵՎԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԱՑՄԱՆ
ՀԱՐՑՈՒՄ

Ընդհանրացած պետք է համարել այն ճշմարտությունը, վոր բուրժուական, մանր բուրժուական և տարբեր տիպի ռեվոլյուցիոնիստական թեորիայի դեմ մղվող պայքարը ներկա ետապում կազմում է ամբողջական մասն այն մարտական պայքարի, վոր մղում է պրոլետարիատը մեր յերկրում հնգամյակը չորս տարում կատարելու և սոցիալիստական եկոնոմիկայի հիմքի կառուցումը ընթացիկ տնտեսական տարում ավարտելու համար:

Մոտավորապես վերջերս հայտնաբերված հակահեղափոխական կազմակերպությունների ուղեկցող չափազանց ցատուկ կերպով մի ավելորդ անգամ վեր հանեց այն իրողությունը, վոր այդ թեորիաների յետեւում թաղված է պրոլետարիատի դասակարգային հակառակորդը պրակտիկայում, սոցիալիստական շինարարության անմիջական թշնամին գործնական աշխատանքների պրոցեսում:

Նմանորինակ պայմաններում մարքսիստական մտքի անաղարտությունը թեորիայի բնագավառում, վորը (թեորիան) պետք է տա մեր պրակտիկներին «կողմնորոշման ուժ, հեռանկարի սրբոլություն, վստահություն, աշխատանքի մեջ, հավատ դեպի մեր դործի հաղթանակը» (Ստալին) դառնում է, ավելի քան յերբեմեքն հողացողության առարկա՝ սոցիալիստական շինարարության համար գործնականում պայքարելու շարտական զենք:

«Պայքարը գիտության, ազդարային, փելիսոփա-

յական, պատմական, իրավական, դրական և այլ սոսկաբեղներում ունի մեծադույն նշանակություն մարքսիստական-լենինյան մտքի զարգացման տեսակետից ալ ոպրտունիզմի և տրոցկիզմի թեորեական և փեթողողիական արմատները մեկուտացնելու տեսակետից, վերջապես նոր կոչված բայլելիկյան կադրեր պատրաստելու տեսակետից»: («Պրավդա»-յի հունվ. 15-ի խմբագրականից):

Այսպես է դրված այսոր հակահեղափոխական և խորթ իդեոլոգիաների դեմ մղվող պայքարի՝ նրանց հիմնովին ջախջախելու հարցը:

Հարցի այսորինակ դրվածքը ներկայումս, յերբ մեծ չափով մերկացված են թշնամի և խորթ իդեոլոգիաների ընդհանուր մեթոլոլոգիական հիմունքները, անհրաժեշտաբար պահանջ է դնում խոշոր փոփոխություններ մտցնել նաև նրանց դեմ մղվող պայքարի գործնական յեղանակների մեջ:

Այս տեսակետից մեղ թվում է, վոր հակահեղափոխական և խորթ իդեոլոգիաների ու պրակտիկայի դեմ մղվող պայքարը, ընդհանուր առմամբ դեկլարատիվ ձեւերով և մեթոդներով պետք է փոխարինվի գերազանցապես նրանց կոնկրետ արտահայտությունների մերկացումն, անգոգ դասափիսումն և նրանց ֆունկտալության կոնկրետ որիակների վրա աշխատավորական լայն մասսաներին դաստիարակելու աշխատանքով:

Այս տեսակետից ըստ յերեւոյթին տրամագծորեն հակառակ տեսակետ ունի նորերո հրատարակված Հող-ծողկոմատի բրզան «Սոցիալիստական ազդեցութեան ժուռնալի խմբագրությունը:

Այսպէս՝ նա կարծում է, վոր բաժնական և համակ-
ված լինել բուրժուական և հակահեղափոխական այլ
իդեոլոգիաների դեմ պայքարելու ցանկությամբ, այդ
մասին մի քանի դեկլարատիւ հայտարարութիւններ
անել և ամեն ինչ պատրաստ է, և արդէն կարելի յի
լիադէս ապահով լինել բոլոր տեսակի թշնամի դադա-
վարախոսութիւնների ռեցիդիւի, նրանց ներս սողոս-
կելու վտանգից:

Թե ինչպիսի «անհարմար դրութիւնն է ստեղծել այդ
«մտածելակերպը» «Սոցիալիստական Աղբոսութեան»
Ժուռնալի խմբագրութեան համար՝ այդ հարցին և վոր
անցնում ենք այժմ:

Վոր մեղանում, Հայաստանում տնտեսական շըր-
ջանացման աշխատանքների մինչ այժմյան սրակտիկան
և նրա տեսական հիմնավորման աշխատանքները մինչև
վերջերս կառուցված են յեղել վոչ մարքսիստական-լե-
նինյան տրինցիաներով, վոր նրանք վորոշ շրջանում
ուղղակի խեղաթյուրվել են մեր դասակարգային թըշ-
նամու «դիտնական» գործակալների կողմից՝ այդ խընդ-
րի վրա մենք մարտնչել ենք արդէն:

Այս ամենը սակայն, մտազափ անգամ չի կարող
մեղմացնել Հայաստանի շրջանացման աշխատանքների
այն «քննադատութեան» վնասակարութիւնը, վորի
նախաձեռնութիւնը իր վրա յի վերցրել Խ. Ավդալբեկ-
յանը:

Ավելին՝ Մենք այն կարծիքն ունենք, վոր
«Սոցիալիստական Աղբոսութեան»-յի եջերում Խ.
Ավդալբեկյանի յելույթը ամբողջովին արձագանքում է

մեր յերկրի թշնամի դասակարգերի պահանջներին,
իր վրա յի վերցնում նրա դադախարախոսութեան իրաց-
ման սարտավորութիւնը՝ շրջանացման հարցերում:

Ինչու՞ն է կայանում Խ. Ավդալբեկյանի յելույթի
ռեակցիոն բնույթը այս հարցում: Շրջանացման տրո-
ցնի բուրժուական ըմբռնումը, ինչպէս առհասարակ
կապիտալիստական յերկրներում, նույնպէս և ցարա-
կան Ռուսաստանում ամբողջովին հիմնված եր ուսյունի՝
վորպէս տարերայնորեն կազմվող և վորոշ տերիտո-
րիայով սահմանափակ միավորի տեսութեան վրա:

Փորժունատուրը և կնիպովիչը շրջանացման աշ-
խարհագրական շկոյայի այդ յերկու կարկառուն ներ-
կայացուցիչները, վորոնց գործակալի պատիվը Հա-
յաստանում ուզում է ձեռք բերել Խ. Ավդալբեկյանը,
իրենց տեսութեամբ վոչինչ կամ դերթե վոչինչ նոր
չեն մտցնում շրջանի բովանդակութեան բուրժուական
այդ բնորոշման մեջ:

«Շրջան պետք է անվանել քարտեզի վրա ճշտու-
թեամբ նշանակված և վորեւէ հատկանիշով ուրիշներից
տարբերվող յերկրամաս»^{*)}: Ահա թե ինչպէս է բնո-
րոշում Փորժունատուրը շրջանի եյութիւնը:

Փորժունատուրից հետո Խ. Ավդալբեկյանն, րնդ-
գծելով այս բնորոշման «կլասիկ» լինելու հանդաման-
քը, նրա իբրականացման պահանջն է դնում շրջանացման
մեր պրակտիկ քաղաքականութեան առաջ:

Ծանոթանա՛ք Խ. Ավդալբեկյանի այս մտաւոր դե-
զումներին ավելի հանդամանորեն:

Ոոտելով շրջանի ստեղծման և դադացման տրա-

*) Փորժունատուր «Ռուսաստանի դուրստնտեսական շըր-
ջանների հարցի շուրջը». Գաղվածք Բ. Ն. Թիսոդրովիչի «Յու-
դատնտեսական շրջանացում» գրքից, էջ 18.

մարանական ուղիները մասին մատնանշելով չըջանաց-
ման մեր մինչ այժմյան պրակտիկայում ձեռն մեթոդով
աշխատելու պակասը Խ. Ավդալբեկյանը դրում է՝

«Յեւ վաղ պակասն է, վոր պետք է լրացնել» բայց
—ինչպե՞ս, ի՞նչ մեթոդներ է առաջարկում Խ. Ավդալ-
բեկյանը չըջանացման հարցերի անթերի լուծման հա-
մար։

Իդուր են ընթերցողի հույսերը վորեւ նորություն
լսելու համար Խ. Ավդալբեկյանից։ Նա անդր է վորեւ
նոր բան ասել, բացի իր մեծ ուսուցիչների ուսակցիոն
մտքերը անհաջող կապակցութեաններով կրկնելուց։

Բայց այնուամենայնիւ լսենք նրան։

«Շրջան պետք է անվանել քարտեզի վրա գտու-
թյամբ՝ նշանակված և վորեւ հատկանիշով ուրիշներից
տարբերվող յերկրամասը» (ընդգծ. հեղինակինն են)։
«Ֆ. Փորտուհատովի տված այս ֆորմուլայի վերլուծու-
թյունը տալուց և այն ընդունելուց հետո Բ. Ն. Կրիպո-
վիչը հետևելով լրացումն է կատարում չըջանի, բնորոշ-
ման խնդրում, —

«Հատկաիշները պետք է լինեն անհրաժեշտ, ինչպե՞ս
և բավարար տվյալ շրջանի առանձնահատկութեանները
սյարգելու համար։ Միաժամանակ հատկանիշները փո-
խադարձաբար կապակցված ու պայմանավորված դրու-
թյան մեջ պետք է լինեն»)։ (Ընդգծ. դարձյալ հեղի-
նակինն են)։

Այս կերպ յեթե Փորտուհատովից հետո Խ. Ավդալ-
բեկյանի կարծիքով ևս ուայոնր տերիտորիայի մի մասն է
և բնորոշվում է «մեկ կամ մի քանի հատկանիշներով»,
ապա, ըստ ելուծյան չըջանացման խնդիրն ամբողջու-
վին պարզակալում է վերջին հաշիւով այս կամ այն

տերիտորիայի վրա համանման հատկանիշներ փնտռելու
և տվյալ տարածութեան չըջանում ուայոնի սահմաննե-
րը ճշտելու աշխատանքի մեջ։

Նման սկզբունքներով ուայոնացումը իր ելուծյամբ
վոջնով չի տարբերվում այն ամենից, ինչ Արեւմտյան
Յեւթրոպայում ալոսր ել հայտնի յե «աշխարհադրական
մեկուսացման «լոկալիզացիայի տեսութեան» անունով։

Հաղիվ թե մանրամասն կոմենտարիաների կարիք
լինի ցուց տալու համար, վոր այս պայմաններում
չըջանացում կատարողը վոչ մի աւրնչութեան չի ունե-
նում այն ներքին պրոցեսների հետ, վորոնց տարեհա-
յին դործունեյութեան հետեւանքով ձեւավորվում է
ուայոնի տնտեսական կառուցվածքը, քանի վոր նրա
խնդիրն է միայն և միայն ուսումնասիրել և ճշտել
ուայոնի ալոսրվա հատկանիշները և այլ հիման վրա
ըստ յերեւութիւն մաթեմատիկական եկատրոպալիա-
ցիայի որենդով տարածել այն միշտ եակիկն բովան-
դակութեանը պակտը և նոր Բանակով զարգացող ու-
յոնի վրա։

Ավելի պարզ չըջանի իրական պայմանների նուա-
տակահարմար փոփոխութեանը—վորը ի դեպ՝ ուայո-
նացման մեր սկզբունքը բնորոշող հատկանիշ է հանդի-
ստնում, այս դեպքում՝ փոխարինվում է այս կամ այն
հատկանիշների հիման վրա վարող տերիտորիայի ան-
ջատման և գոյութեան ունեցող պայմաններից յե-
նելով՝ նրա զարգացման ուղիները վորոշելու աշխա-
տանքով։

Ի՞նչ խոսք, վոր այս ամենը վոչ մի աւրնչութեան
չունի պլանային տնտեսութեան պայմաններում ուայո-
նի՝ վորպէս ժողովրդական պլանի տարածական ար-

տաճայտութեան ճշմարտ և շրջանացման դործին մարք-
սիստական մեթոդութեան հիմունքները հետ :

Նմանորինակ պայմաններում լավագույն դեպքում
բացարձակ անբարեխղճութուն պետք է համարել Ս.
Ավդալբեկյանի այն վործերը, վորոնց նպատակն է...
Հավասարութեան նշան դնել իր ուսուցիչ Կնիպովիչի
(ուրեմն նաև իրեն) և Միութենական Պետականի տե-
սակետները մեջ՝ — ռալոնացման դործի ներքին բովան-
դակութիւնը բնորոշելու հարցում :

«Գալով նոր կազմակերպւած շրջաններին ծախալի ու
բովանդակութեան նկատմամբ խորհրդ. Ռուսաստանի
Պետականի ու Բ. Ն. Կնիպովիչի վերելում բերված
ճիշտ պահանջներին, (!!) պետք է տեսնել, վոր այժ-
մայն շրջաններին մի քանիսը հաջող քննութիւն չեն
կարող տալ հիշյալ պահանջներին հանդէպ» (Նույն տեղ
յերես 123) :

Մինչդեռ դեռևս տարիներ առաջ Ռուսաստանի
Պետականը Կենտրոնին ներկայացրած իր զեկուցադրում
հետեւյալ կերպ է բնորոշում շրջանացման գծով իր կա-
տարած աշխատանքների մեթոդները :

«... Հենց սկզբից մենք դնում ենք մեր շրջանի
կանխապես վորոշյալ գլխավոր մտանգիտացման խըն-
դիրը և դրանից յեկելով, ստանում ենք շրջանի մա-
տավոր կոմֆիգուրացիան, նրա կազմի մեջ մտցնելով
այն վայրերը, վորոնք ունեն բնորոշ մտայնակի կամար
(ընդգծումները մերն են. Կ. Վ.) այս կամ այն անհրա-
ժեշտ արտադրական տարրերը :» :

Հարց է ծագում. ռալոնացումն այն մեթոդութե-
ան հիմունքներով, վոր առաջադրում է Պետական

նր, ժխտում է արդյոք շրջանացման յենթակա տերի-
տորիայի ուսումնասիրման անհրաժեշտութիւնը :
Իհարկե վաչ. ամբողջ հարցը միայն այն է, վոր այն
ժամանակ, յերբ Պորտուգալիա և Կնիպովիչի տեսու-
թյամբ ռալոնացում կատարող սուբյեկտը անողնական
կանգնած է տարերային կերպով կատարվող տնտեսու-
թիւնների սխալմաների, գլուղատնտեսական կուլտու-
րաների աշխարհագրական տեղավորման պրոցեսների
դիմաց, այդ նույն ժամանակ Պետականի առաջադրած
խնդրական ռալոնացման սկզբունքներով ակտիւ գործող
սուբյեկտը (հանձինս Պլանային մարմնի), յենթակե-
լով իր ուսումնասիրութեան արդյունքները արդեն գո-
յութիւն ունեցող գլխավորներին, ինքը դիտակցորեն
կազմակերպում է այդ տեղավորումը՝ համաձայն իր
նպատակներին :*)

Այլ կերպ ասած շրջանացման պրոցեսում ծանրու-
թեան կենտրոնը շրջանի ուսումնասիրութեան բնագա-
վառից այս դեպքում ամբողջովին փոխադրվում է նրա
նախագծման բնագավառը և այն նպատադրումների ի-
րականացման անպարեզը, վորոնք ծառայած են շրջա-
նացման առաջ :

Չախաղանց հատկանշական է, վոր Ս. Ավդալբեկյա-
նի ուսուցիչ Կնիպովիչը, վորպես Պետականում իր ժա-
մանակին ռալոնացման աշխատանքների անմիջական
մասնակիցներից մեկը, մինչև իր կյանքի վերջն ել
մնացել է անհաշտ թշնամի այն տեսութեան, ըստ վորի
պլանային տնտեսութեան սխալմամբ ռալոնը ստեղծ-
վում է միայն և միայն համաձայն պլանային տնտեսու-
թեան արտադրամիջոցների և խնդիրների :

Նույնիսկ ռալոնի զարգացման ընդհանուր ուղիների

*) «Պետականի աշխատութիւնները պրակ 1 եջ 117-1927 թ.

*) Պետականի աշխատութիւնները պրակ 1-ին 1927 թ.

վրա ունենալիք պարզ աղբյուրությունն անգամ Կնիպու-
վին իր մի շարք աշխատություններում ամբողջ-
վին բղխեցնում է տարերային տենդենցներն ուժից,
բացառապես նրանցով և պայմանավորում: Ո՞ր մո-
լորեցնելու նպատակով է այս բոլորից հետո հավասա-
րության նշան դնում ի. Ավդալբեկյանը՝ Կնիպուվինի
և Միոթենական Պետպլանի տեսակետների միջև:

Այս ամենն իհարկե բնավ չի ժխտում Կնիպուվինի
տեսակետների հետ անալոգիայի փորձ կատարելու ան-
հրաժեշտությունը: Մեր կարծիքով սակայն, դրա հա-
մար պետք է ընտրել վորպես համապատասխան որ-
շակո միայն և միմիայն... Ն. Կոնդրատյանին: Յեւ
ահա, թե ինչու: Դեռևս 1907 թ. դրած իր հոդվածնե-
րից մեկում Ն. Կոնդրատյանը—այն ժամանակ, յերբ
նա զարգացնում էր սլանի եյության վերաբերյալ իր
«տեսությունը» գրում էր.—

«Ստանդարտները իրադրոճելու համար մեր դո-
ժադրած ֆաներն ու ձեռնարկումները շատ բան կարող
են անել: Սակայն և այնպես նրանք ամենակարգ չեն:
Նրանք զարգանալու յե ապագայի կոնկրետ պայման-
ներում, վորոնց մեջ հսկայական նշանակությամբ ու-
նեն գուտ տարերային պրոցեսները: Յեւ իրական այն-
արդյունքը, վոր կտան մեր ջանքերն ու ձեռնարկում-
ները, կորոշվի մեր գործողության ու որշելտիվ այն
միջավայրի գործողության գուգակցությամբ, վորտեղ
սեղի յեն ունենալու նրանք (ֆաներն ու ձեռնարկում-
ները)» (ընդգծումներն իմն են Կ. Վ.):

Ըստ եյության վորինչ ավելի չեն ասում նաև Կնի-
պուվինը և նրա աշակերտ ի. Ավդալբեկյանը: Նրանք
միայն և միայն կոնկրետացնում են այս դրույթը շր-
ջանացման իրենց զարգացրած տեսության մեջ:



Չափազանց ընդհանուր չարիքներով՝ այսպիսի
բովանդակությունն ունի այն «տեսությունը», վորը ար-
հարժում են Կնիպուվինը և Ֆորտունատովը, և վորի
գենսագործման հարցն է դնում մեր պայմաններում
նրանց իդեաների սրտազանդիստ ի. Ավդալբեկյանը:

Այն պահին, յերբ դյուղամտեսության վերակա-
ռուցման որեցոր ծավալվող պահանջները հրամայական
խնդիր են դնում մեր առաջ արժատական փոփոխու-
թյուններ մտցնելու մեր ռայոնների տնտեսական կա-
ռուցվածքի այսորվա բովանդակության մեջ, վճռա-
պես չեղողացնել նրանց զարգացման ընթացքում դեռևս
նշանակալից չափով դյուլություն ունեցող տարերային
ելեմենտները համապատասխանեցնելու միանական փո-
ղովորդատնտեսական պլանի պահանջներին, հանդես է
գալիս ի. Ավդալբեկյանը և... հրամցնում է մեզ Կոն-
դրատյանի անմիջական կամակատարների «դիտական»
ռեցեպտը Հայաստանի շրջանայման խնդիրներին լու-
ծում տալու համար:

Յեթե հարցի սկզբունքային այս դրվածքը փոր-
ձենք ավելի կոնկրետացնել և դիտենք թեկուզ այսոր-
վա մեր տնտեսական և քաղաքական մարտական կամ-
պանիաների իրականացման անհրաժեշտության տեսան-
կյունից, պետք է ավելի պարզ և ավելի ցայտուն դը-
սեվորի խաչատուր Ավդալբեկյանի բերանով՝ ռոող
մեր դասակարգային թշնամու դեմքը:

Հայտնի յե, վոր գարնանացանի ներկա կամպա-
նիան մենք սկսում ենք Հայաստանում՝ մարտական
հրահանգ ունենալով իրականացնելու «26.000 հեկտար

բաժնակի դիրեկտիվը» : Հարց և ծագում . կարո՞ղ ես արժեք իրականացվել այդ դիրեկտիվն առանց վնասակար խառնվելու դյուղատնտեսության ներքին պայմանների հիմնական փոփոխմանը , մասնավորապես առանց դուրս մղելու բաժնակապործական շրջաններից հացահատիկային կուլտուրաները :

Կուլտուրացության քաղաքականության համար կարևորագույն խնդիր ես այսօր անասնաբուծության գործի վերակառուցումը , նրան քանակական և փորակական քարճրացումը բոլոր գծերով : Բայց կարո՞ղ ենք արդյոք լուծել անասնաբուծության պրոբլեմը ինքնահոսի թողնելով դյուղատնտեսության տարբեր կուլտուրաների զարգացման գործը մեր անասնապահական ուսյոններում :

Այս պայմաններում ես ահա , փորձառու Սվալբեկյանը հանձնարարում եմ եզրույթ մեր ուսյոններին զարգացման ուղիները , յեղներով նրանց այսօրվա հատկանիշներից , դյուղատնտեսության կուլտուրաների տեղափոխման այսօրվա պայմաններից : Կասկած չի կարող լինել , փոր այս դեպքում Սվալբեկյանն ամենայն բարեխղճությամբ ձեռնարկում ե կուլակային այն տարրերի տեսնանքները , փորոնք՝ ասենք Ստեփանավանի շրջանում , հակառակ հացահատիկային կուլտուրաների մնացորդները վերացնելու մեր բոլոր ձեռնարկումներին չարամտորեն վազնացնում են իրենց ամառուներին և սկսում հացահատիկների մշակության անցնել , իսկ Ղուրդուղույու և Վալարչապատի շրջաններում փրփուրը բերանին ագիտացիա յեն մղում բոլոր այլ կուլտուրաների դուրս մղելու և լուրջակի ցանքերի

տարածության ընդլայնման՝ մեր ձեռնարկումների դեմ :

Ահա թե ինչպիսի բազաժով ե մոտենում Սվալբեկյանը շրջանացման գործին և հանդես բերում իր «ուժերը» այս բնագավառի թեր բացերը շտկելու համար :

Սակայն , մեր կարծիքով այս ամենի մեջ տարրերնակ և պատահական վոչինչ չկա : Խ . Սվալբեկյանը Հողօգտագործությունում իր գործունեությունում օրյեկտիվորեն բավականաչափ դյուղի կապիտալիստական դասակարգերին ընդառաջելուց հետո (այդ հարցին մենք դեռ առիթ կունենանք անդրադառնալու) ներկայումս իր հոգևածով ամբողջովին ձեռնարկում ե վարպես այդ նույն կուլակության գաղափարախոսը՝ մեղանում :

Չարմանալին այն ե միայն , թե ինչպես թաղնված դիալեկտիկ մեթոդի մասին արտասանած գովասանական բառերի տակ , Խ . Սվալբեկյանին հաջողվել ե մոլորեցնել «Սոցիալիստական ագրոնոմիային» խմբագրությունում և նրա եջերից 1931 թվին պրոպագանդ մղել հոգուտ կուլակության տեսական և պրակտիկ տեսնանքներին՝ շրջանացման հարցերում :

ՎՃՌԱԿԱՆ ՊԱՅՔԱՐ ԿՈՆԴՐԱՏԵՎԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ՝
ՀՈՂԱՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳԱՎԱՌՈՒՄ

«Առաջարկել Պետպլանին և Հողօգտագործման
ամենակարճ ժամանակամիջոցում ջնեւել հողա-
շինարարութեան և ռաշոնացման գծով կատար-
ված աշխատանքները՝ վերջիններս կոնդրատե-
վականութեան վնասարար ազդեցութեանը
մարբերու համար»:

(ՀԿ (բ) Կ Կենտկոմի վորոշումից)

Մեր կուսակցութեան 15-րդ համագումարին հա-
խորդող ամբողջ ժամանակաշրջանը, ինչպէս գլուխա-
տնտեսութեան արտադրութեան կազմակերպման, նույն-
պէս և գյուղի դասակարգային հարաբերութեանները
զարգացման պրոցեսի տեսակետից բնորոշվում ե, վոր-
պէս գյուղի սոցիալ-տնտեսական վերակառուցումը նա-
խապատրաստող ժամանակաշրջան:

Այս տեսակետից հողօգտագործման և հողաշինա-
րարական աշխատանքների ներքին բովանդակութեանը
ևս անհնար ե ըմբռնել, անկախ այն միասնական պրո-
ցեսից, վորը հայտնի յե վորպէս գյուղի՝ սոցիալի-
տական զարգացումը նախապատրաստող պրոցես և
վորի ուղղակի անրաժանելի և որդանական մասն եւ
հանդիսանում հողաշինարարութեան և հողօգտագործ-
ման խնդիրները:

Մասնավորապէս հողաշինարարութեան գծով մեր
խնդիրն եր այդ շրջանում հստակ դասակարգային գծի
հիման վրա արմատապէս փոխել նախահեղափոխական
շրջանի հողային հարաբերութեանների բոլոր մնացորդ-
ները և անթերի կենսագործել հեղափոխական հողա-

յին ունիորմը՝ հողօգտագործման տեսակետից մաքու-
րում ազտոնյալ սլայմաններ ստեղծելով հողաշինարար-
կ և սակավահող տնտեսութեանների համար:

Դրան դուզելից հողաշինարարական աշխատանք-
ների պրոցեսը խնդիր ուներ ստեղծել ամբողջ շարք
նախապայմաններ, վորպէսզի պրոլետարական պետու-
թեան ղեկավարող դերը գյուղում արտադրական կյան-
քի կազմակերպման նկատմամբ ավելի ուժեղ ու անմի-
ջական դառնա:

Այդ տեսակետից վերականգնման ամբողջ շրջա-
նում հողաշինարարական աշխատանքի կենտրոնում
ունենալով մշակման յենթակա տերիտորիայի կազմա-
կերպումը այն հաշվով, վոր վերացվեն հողօգտագործ-
ման պրոցեսի բոլոր թերութեանները, հողաշինարա-
րութեան արմատական խնդիրը նաեւ այդ շրջանում հա-
ղիսանում եր այնպիսի մախարայակերպ տնեղծումը,
վորում ավառնվելի մեր սիստեմի պայմաններում
հողօգտագործման միակ և ամենաեփեկտավոր յեղանա-
կին—կոլեկտիվ ձեկերիմ անցնելու պրոցեսը:

Ինչ խոսք, վոր հողաշինարարութեան այս արմա-
տական խնդիր նախապատրաստումը խորհրդային Մի-
ութեան տարբեր մասերում կատարվել ե տարբեր ձե-
վերով ու մեթոդներով՝ յերկրի զարգացման ընդհա-
նուր մակարդակի և դասակարգային ուժերի կոնկրետ
հարաբերութեան համեմատ: Սակայն գլխավորն այս-
տեղ այն ե, վոր այդ բոլոր ձեկերի և մեթոդների հիմ-
քում միշտ ել դրված ե յեղի մեր կուսակցութեան ու
պրոլետարական պետութեան հիմնական դիրքավորու-
մը՝ գյուղատնտեսութեան սոցիալիստական վերակա-
ռուցումը:

Այս տեսակետից միանգամայն հասկանալի յե, թե ինչո՞ւ մեղանում էս սոցիալ-տնտեսական բովանդակությունն այն բոլոր ուսուցիչներն յնշույթներին, վրոնք կատարվել են հողաշինարարության ասպարիզում, ինչպես մեր այս բնագավառի տեսական սկզբունքներին իդեոլոգիական խնդարթյունում, նույնպես և պրակտիկ աշխատանքներին բնագավառում—իրենց հիմքում ունեն հենց դյուդի սոցիալիստական վերակառուցման դիմադրելու, մեր յերկրում գյուղատնտեսության համար կապիտալիստական զարգացման ուղիներ նշելու ըստ եյուրյան կոնկրետայնական կոնցեպցիան :

Միանգամայն բնական յեղանակով մեր կոնկրետ պայմաններում կոնկրետայնականներին զարգացման այս կոնցեպցիան հողաշինարարության և հողագործման բնագավառում ևս դարձնում և նրանց «միաժամանակ Դաշնակցության աղետները, նրա հակահեղափոխական ծրագրերին ջատագովներն ու կիրառողները» (ՀԿ (Բ) ԿԿ վրոշումից) :

Իրան գուդընթաց, հողաշինարարության հարցերին կոնկրետ որինակին վրա նմանապես զգվար չե տեսնել, թե ինչպիսի հմուտթյամբ Հայաստանին կոնկրետայնականներին հաջողվել և «նշույթ մատակարարել» ալ ու պորտուհիստներին՝ պայքարելու համար մեր կուսակցության գլխավոր գծին դեմ գյուդի և դյուդատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման ձեռնարկումներին մշակման ընթացքում :

Այս ամենը ամբողջովին գուդորդվել և այն աշխատանքներին հետ, վրոնք նպատակն և յեղել ամեն կերպ աղճատել հողագործման կոլեկտիվ ձեվերին սոցիալ-տնտեսական բովանդակությունը, ժխտել պրոլե-

տարական պետության ղեկավար դերը դյուդի կյանքում առհասարակ, հողաշինարարության և հողագործման ինդիվիդուալ մարնավորապես և յննելով իբր թե «արտադրողական ուժերին զարգացմանը բավարարելու պահանջից», ամեն կերպ առաջ քաշել անհատական հողագործման մեթոդները և այդ սկզբունքներն ևլ համապատասխան հողաշինարարության պահանջ առաջարկել :

Այս տեսակետից հիշենք թեկուդ այն հանգամանքը, վոր նույնիսկ մինչև այսոր ևլ չեն վերացված մեր հողային որենագրքին մի շարք հողվածները (հող. 22, 23, 57, 59, 152 և այլն), վրոնք մեղանում ևս տեղ են դառնում դատակարգային թշնամու ճարպիկ իդեոլոգիաներին անդու ջանքերով և որյեկտիվորեն ուղղակի ձևավակերպումն են նրա ցանկություններին՝ հողագործման և հողաշինարարության հարցերում :

Մոտիկ անցյալին չմերկացված և դեռ արմատախիլ չարված այս ժառանգության մնացորդները ծանր բեռն նման շարունակում են այսոր ևլ այս կամ այն ձևով արգելք դառնալ դյուդի սոցիալիստական վերակառուցման մեր ձեռնարկումներին, արհեստական պատենչ հանդիսանալ դյուդատնտեսության արտադրական պրոցեսներին առաջընթացը սոցիալիստական ուղիներով ծավալելու գործին :

Հողաշինարարության ասպարիզում ամբողջովին ուսուցիչուն հանդիսացող այդ տեսության կրողը մեղաւնում յեղել և նախ և առաջ Հողգործկոմատին հողային վարչության նախկին պետ և. Ավդալյանյանը, վրոն գրական և պրակտիկ գործունեյության արդյունքներին հանգամ չախագանց համառոտակի վերլուծումը պետք և

վոր անհրաժեշտ լույս սփռի այս հարցի վրա՝ մեր շեշտած ժառանգութեան իսկական ելութիւնն ըմբռնելու համար:

Հողաչինարարութեան և հողագտադործման հարցերում ևս «առհասարակ» ժողովրդական տնտեսութեան զարգացման նպատակը քողի տակ մեղանում կոնդրատայնականները վարսետորեն առաջ են քաշում կուլակային իդեոլոգիայի ամբողջ բաղաժը՝ նպատակ ունենալով չեզոքացնել այն նորը վոր հատուկ և գյուղին գյուղացիութեան հիմնական մասսաներին պրոլետարիատի դիկտատուրայի պայմաններում և վորը հիմնված և ամենից առաջ հողի ազգայնացման սկզբունքի անշեղ կենսագործման վրա:

Այդ հիմնական նպատակի իրացումը կոնդրատայնականները շատ հետեւադականորեն տեսնում են ամենից առաջ հողի ազգայնացման սկզբունքի դեմ պայքարելու մեջ:

Յեւ վայն բոլոր առաջադրանքները, վոր արել են նրանք՝ ա) հողագտադործման լիակատար ազատութեան, բ) գրավվող հողի փոխարեն նրա վրա յեղած շենքերի, տունկերի և այլ ծախսերի համար հողագտադործողներին հատուցում տալու, գ) մաքսիմում չափով վարձակալական հարաբերութիւններն ընդլայնելու և վարձու բանվորական ուժի ոգտադործումն ընդարձակելու մասին, վորոնցից մի քանիսն արտահայտութիւն են դառնում նույն իսկ մեր որենդերութեան մեջ, վերջին հալիով ձգտել են հողի ազգայնացման սոցիալտնտեսական բովանդակութիւնն ի չիք դարձնելու նպատակին:

Չե՞ վոր առանց չեզոքացնելու հողի ազգայնաց-

ման նշանակութիւնը, դժար և համառարութեան նշան դնել մեր և կապիտալիստական յերկրները գյուղի և գյուղացիութեան միջև, ցայտուն կերպով տեսնել, թե ինչո՞ւ համեմատաբար այնքան հեշտացել և մեղանում այժմ մանր անհատական գյուղացիական տնտեսութիւնից խոշոր կոլեկտիվ տնտեսութեան անցնելու գործը:

«Հիրավի, ի՞նչն էր կապում, կապում և դեռ կապելու յե Արեմտեան Յեւրոպայի մանր գյուղացուն իր մանր ապրանքային տնտեսութեանը: Նախ և առաջ և զլիաւորապէս իր սեփական թղաչափ հողի առկայութիւնը: Հողի մասնավոր սեփականատիրութեան առկայութիւնը... կարելի՞ յե արդոք ասել, վոր այդ փաստը նույն ձեւով շարունակում և գործել նաև մեղանում, խորհրդային կարգերի պայմաններում: Վոչ, չի կարելի ասել: Չի կարելի ասել, վորովհետեւ մեղանում հողի մասնավոր սեփականատիրութիւն չկա: Յեւ հենց այն պատճառով, վոր մեղ մոտ հողի մասնավոր սեփականատիրութիւն չկա, մեր գյուղացին եւ այնպեւ ստրկորեն չի հարում հողին, ինչպեւ Արեւմտեւորում: Իսկ այդ հանդամանքը չի կարող չթեթեւացնել մանր գյուղացիական տնտեսութեան անցումը կոլտնտեսութիւնների ուղիքի վրա» (ընկ. Ստալինի ճառը մարքսիստ-ադրարագետների կոնֆերենցիայում): Սակայն հարցը միայն դրանով չի սպառվում: Հողաչինարարական աշխատանքների ուղիները նշելու գործում վճռական նշանակութիւն ունի այն խնդիրը, թե հողագտադործման ինչպիսի սկզբունք ենք ընդունում գյուղատնտեսութեան աստարիզում: Այդ սկզբունքի ճշտումը միաժամանակ պետք և ուղիներ

ցույց տա՝ մշակման յենթակա հողի տերերտորիայի կազմակերպման և արտադրութեան պրոցեսի զարգացման հեռանկարները կանխորոշելու տեսակետից:

Այդ պատճառով ել մենք ամենից առաջ պետք է պարզենք, թե ի՞նչ սկզբունքներ և զարգացրել ի՞նչ. Այլ-դալբեկյանը հողոգտագործման ուղիները ճշտելու և մեր քաղաքականութեանն այս բնագավառում վենսագործելու նպատակով:

«Յեթե որչեղտիվ տվյալներ, հնարավորութեանն ու միջոցներ կան, պետք է աշխատել ընկերական հող-ոգտագործութեանը պատրաստելու:

Իսկ յեթե այդ անկարելի յե և ընտրութեանը մնում է համայնականի ու հատվածայինի մեջ առանց ատառանվելու պետք է չեզոքացնել առաջինն ու զարգանալու հնարավորութեանն տալ հատվածային հողոգտագործութեանն»^{*)}:

Ինչպես տեսնում է ընթերցողը ի՞նչ. Այլդալբեկյանը պոնե առ յերես դեմ չի հողոգտագործման ընկերական ձևվերին: Սակայն պետք է չեչտեի, վոր յերեք տեսակի առանձնահատկութեամբ են «գրսեվորվում» ի՞նչ. Այլդալբեկյանի մոտ ընկերական հողոգտագործման առավելութեանները.

1. Նրա զարգացրած ամբողջ տեսութեանից դուրս է գալիս, վոր հողոգտագործման ընկերական ձևվը մեր պայմաններում հողոգտագործման նպատակահարմար ձևվերից մեկն է և վոչ միակը:

2. Վոր այն ձեռնտու յե միայն չքաղութների համար և կարող է շահագրգռել միայն չքավորական տրևտեսութեաններին:

3. Վոր պրոլետարական պետութեան ղեկավարութեանը հողոգտագործման ընկերական ձևերի պայմաններում անհրաժեշտ պահանջ չի հանդիսանում, իսկ նրա ոժանդակութեանը սոսկ «պետական-հասարակական միջոցների խելացի ծախսելն ու խնայողութեանն»^{*)}, քանի վոր «բոլոր չքավոր տնտեսութեաններին առանց ինչով առանձին-առանձին ապահովելու համար անսահման չափով միջոցներ են հարկավոր, վոր հարուստ պետութեաններն անդամ չունեն»^{**)}:

Այլեւացրեք դրան և այն, վոր «մասնանշված բոլոր առավելութեաններն ունենալով հանդերձ՝ ընկերական հողոգտագործութեանը ի՞նչ. Հայաստանում գրեթե «գոյութեան չունի»^{**)} և ձեզ համար բոլորովին ակնհայտ կըլանա այն փաստը, վոր մեր բերած նախադասութեան մեջ հեղինակը լայն առիթաբար բողբոլիմ այլ, միակամայն խորք բավանդակութեան է դնում ընկերական հողագտագործման ձևվերի մեջ և ապա այս դեպքում մենք ըստ ելութեան գործ ունենք հարկական և «ի պաշտոն» արված լոկ հայտարարութեան հետ, վոր նպատակ ունի չղարշով պարուրել հեղինակի հետադայում զարգացրած ուսկցիոն տեսութեան ամբողջ ելութեանը անհատական հատվածային հողոգտագործման վերաբերյալ:

Այդ ավելի ցայտուն կարող է դառնալ, յեթե հեղինակի լեզվով տանք այն առարկութեանները, վոր զարգացնում է նա համայնական հողոգտագործման ղեմ:

«Այս դեպքում (համահավասար հողաբաժանութեան ղեկավարում). քիչ թե չատ կորնայ և կամեմատաբար

*) «Երևան տնտեսական կյանք» M 18—1926 թ. յերես 19

*) Նույն տեղ յերես 14

**) Նույն տեղ եջ 17

առողջ ու կանոնավոր տնտեսութիւնները նվազում ու
չստանում են մանր գանձանային միավորներ և նրանց
մեջ անկարելի յե դառնում մեքենայել: ու գյուղատըն-
տեսական կուլտուրա մտցնել:

«Ահա այս է սլաոնաւոր, վոր Հոյաստանի մանա-
վանդ խիստ սակավահող գյուղերում, (Մեղրի, Բյու-
րական, Ղափան և այլն) հաւասար հողաբաժանու-
թյան յերկրորդ որը վոչ թե կատարված հողաբաժա-
նության դեմ են լինում, այլ ծառանում են հաւասար
բաժանության դեմ ըստ ելության:

Շնման վայրերում (մեր գյուղերի մեծագոյն մա-
սը սակավահող է) գեղեցութիւն հայտնում են վոչ
միայն կուլակները (այդ իր կարգին), այլ քիչ քիչ շատ
կանգուն աշխատավարական տնտեսութիւնները, վո-
րանք պարզ տեսնում են իրենց համեմատաբար տանելի
վիճակի վատքարացումը մեքենայական հողի ավասա-
րեցման հետեւանմով:

«Ո՞ւր է հապաւ ձեռնտու հողերի հաւասար բաժա-
նութիւնը:

«Պատասխանը մեկ է—պայեմնական սովորութիւ-
նը ու գյուղի հետամնացութեանը»:

Աններելի սխալ կլինէր կարծել, վոր այս դեպքում
մենք անվերապահօրէն պաշտպանում ենք համայնքը և
հողոգտադործման համայնական ձևը: Չե, վոր հա-
մայնքի և հողոգտադործման համայնական ձևի հա-
վերժացման նշանաբանով է, վոր իր ժամանակ Սուխա-
նովը, իսկ նրանից հետո այլ կապակցութեամբ աջերը
մեր կուսակցութեան ներսում ձգտում է յին առաջ մղել
ամբողջ համայնքով—ներառյալ նաև կուլակներին—
սոցիալիզմի մեջ անխռով ներաճելու տեսութիւնը:

Սակայն միաժամանակ չարիազանց կռիւտ քաղաքական
սխալ կլինէր կարծել, վոր այս դեպքում Ավդալբեկյա-
նի պայքարն ուղղված է համայնքի և համայնական հող-
ոգտադործման ԱՅՍ ԴՐՎԱԾՔԻ ԴԵՄ: Ամենին: Ներկա
դեպքում թ. Ավդալբեկյանը հանդես է գալիս վորպէս
հողոգտադործման և հողաշինարարական ոեակցիոն
բուրժուական տեսութեան իղեւորը և պայքարում է
ընդդէմ համայնական հողաշինարարութեան այն ձեռ-
նարկումների, վորոնք ուղղված են պարբերական հող-
հավասարեցման դեմ, վորոնց նպատակն է քեկուղ և
մասնակիորէն և ժամանակավորապէս բայց կրնանել
հողի անհատական տիրապետութեան (ըստ ելութեան
կուլակային տնտեսութիւնները ուղեւորման և դարձաց-
ման) հետարաւորութիւնները:

Մեր այս միտքն ավելի պարզ դարձնելու համար
բավական է մատնանշել, թե ինչպէս է մոտենում Սա-
չատուր Ավդալբեկյանը մասնավորապէս պարբերական
հողաբաժանութեան և մի անգամ արդէն բաշխված հո-
ղային կատեգորիաների վերաբաշխման հարցին:

«Անպատ տնտեսութիւնը և մեծ հմտութիւն ու-
նեցող գյուղացին անգամ չի կարող նման պայմաննե-
րում ծրագրված աշխատանք ու տնտեսութիւն եղանա-
կերպել: (Ընդդէմն իմն է Կ. Վ.) Հնարավոր չէ նաև
այս դեպքում բազմազան բույսերի մասնակցութեամբ
տանելի սերմափոխութիւն կիրառել. այս ամենի հե-
տեւանմով տուժում է վոչ միայն աննաւ գյուղացին,
այլ նրա հետ միասին ժողովրդական-պետական տըն-
տեսութիւնը: (Ընդդ. հեղինակին ևն)

«... Հողերի պարբերական բաժանութիւնն այս-
պիսով վոչ միայն բարբեր անձրև չի գյուղական տըն-

տեսութեան արտ ու անդամատանի համար, այլ նա չարաշունչ, կարկուտ է, վոր շարունակ հարկածում ու վնասում է տնտեսութեանը»։*)

Յեւ ապա զարգացնելով իր այս միտքը հողերի տարբեր կատեգորիաների մասին, նա շարունակում է՝

«... Ամեն անգամ հողն ըստ կատեգորիայի բաշխելու միջոցով գյուղի աշխատանքը, ընդունակ ու տուրքերի բարեկամ հողերի վրոյ մասը միշտ կտրվում է և տրվում իրենց հողաբաժինը սկզբնական վիճակի մեջ թողած, իսկ շատ անգամ ևս նույնիսկ հողաբաժինն ավելի քայքայած, հետամնաց ծխերին։

Առաջինների ակամա գոհաբերութիւնը, իսկ վերջինների զարմանալի ճիշակեցութիւնը պաշտպանելու և շարունակելու առողջ ու լուրջ վոչ մի հիմք չենք տեսնում նաև ժողովրդական ու համապետական տնտեսութեան շահերը նկատի առնելով»։**)

Հայրիւ թե յերկար կոմենտարիաների կարիք չկան. Ավդալբեկյանի այս մտահայեցողութեան բուրժուական-կուլակային բովանդակութիւնն ապացուցելու համար։

Ամբողջովին ունակելուն այդ մտածելակերպի հանրազումարն առանց հատուկ ունեւորանքների արտահայտված է հենց իր հեղինակի մոտ՝ նրա հոդվածի այն մասում, ուր նա թաքնված մեր հողային որոնագրքի, վոչ առանց իր մասնակցութեան և անդուլ ջանք

քերի կյանքի կոչված մի շարք հոդվածների պաշտպանութեան տակ՝ դրում է.

Ի՞նչի վոր մեղանում «որենքով անբաժանելի ճանաչված հողերի (այգիների, բաշխված հողերի և այլն) տարածութիւնն ստատիստիկաբար ընդարձակվում է, ապա այս նշանակում է, վոր համայնական հողդատագործութիւնը գործնական կյանքում տեղի չե տալիս հատվածային ձևին»։

Այստեղից էլ ծնունդ են առնում նրա գլխավոր յեզրակացութիւնները հատվածային հողդատագործման կազմակերպման և առավելութիւնների մասին։

1. «Հատվածային հողդատագործութեան անցնող գյուղացին մեկ անգամից ազատվում է նոր հողաբաժանութեան մասնակցելու պարտավորութիւնից, որեմն և նրա հետ կապված բոլոր դժվարութիւններից, թյուրիմացութիւններից ու վնասներից։

2. «Այս դեպքում գյուղացին կաշկանդված չէ պարտադիր սերմնախոյսութեամբ, (ընդդ. իմն և Կ. Վ.) կարող է իր ցանկացած սերմնախոյսութիւնը մտցնել և իր ընդունակութիւնների և հնարավորութիւնների սահմաններում քարճացնել տնտեսութեանը։

3. «Հասնված ունեցողն այլևս չի կարող իր աչքը զննել ուրիշների հողաբաժինների վրա։ Նա իր հայացքը, հույսն ու աշխատանքը պետք է կենտրոնացնի միայն իր հատվածի վրա, վորը վստիսութեամբ յենքալի չէ (ընդդ. ումն իմն և Կ. Վ.)։ Սրա հետեւանքով գյուղացին վոչ մի միջոց ու ջանք չի խնայի բարեկարգելու, պարարտացնելու և լավադույն հող դարձնելու։

*) «Գյուղատնտեսական կյանք» № 2, 26 թ. 62 9)։

**) «Գյուղատնտեսական կյանք» № 9, 1926 թ. յերես 10)։

նելու հատվածը, վորի վերջներն որենքի կողմից ար-
գելված է:

«Յեթն հատվածն իր բերքով ու արդյունքով չբա-
վարարի դյուղացու ծխին, այդ դեպքում նա ծանր
դժուրությունից ազատվելու... յերեք ճանապարհ կունե-
նա:

«Նա կամ պետք է իր պահանջներին գոհացում տա-
լու համար բարձրացնի հողի յեկամուտը, կամ ծխի
անդամներին վճարող պետք է դնի այլ աշխատանքի
(բանվորություն, արհեստներ և այլն) և կամ նա իր
նման կարիքավորների հետ միասին անցնի ընկերական
հողդուռագործություն:

«Առաջին դեպքում տնտեսությունը զարգանալով՝
խնտենալով ու ապրանքային կառույց, յերկրորդ դեպ-
քում կուժեղանա ճաղաքի աղղկեցությունը ծխի և հո-
դային հասարակության վրա, իսկ յերրորդ դեպքում
մենք կունենանք հողդուռագործության ամենից կա-
տարյալ ձևը:

Յերեքն էլ հավասարապես ցանկալի ու կարելիոր եմ
սակավաճող, տնտեսապես հետամնաց մեր գյուղի հա-
մար»: («Գյուղատնտ. Կյանք», 1926 թ., № 12, յերես
20):

Այսպես ուրեմն—Ավդալբեկյանի պահանջն է լիա-
կատար աղատություն չնորհել հողդուռագործման հատ-
վածային ձևին, քանի վր իր հետեից, «հավասարա-
պես ցանկալի ու կարելիոր եմ» մեր դյուղի համար:

Միջանկյալ կերպով հիշենք, վոր 3-րդ ճանապար-
հը, վորն Ավդալբեկյանը դեկլարացիայի կարգով հա-
մարում է հողդուռագործության ամենից կատարյալ

ձևը», ինչպես հայտնի պիտի լինի և իրեն՝ դյուղում
անհատական մասնավոր սեփականատիրական տնտե-
սությունն ապամաններում «ինքնահոսի» կարգով չի ըս-
տեղծվում: Այնպես, վոր յեթն դուրս քցենք նրա դրա-
ծից «ընկերական հողդուռագործման» վերաբերյալ ֆը-
րագները, վոր ստված են միամիտ ընթերցողին մոլո-
րեցնելու նպատակով, բոլորովին ակնհայտ կլինի, թե
մեր դյուղի զարգացման համար ինչպիսի հեռանկար
է գծում իր. Ավդալբեկյանը:

Մի կողմից ինտենսիվ է ապրանքային տնտեսու-
թյուն, մյուս կողմից կապիտալիստական շերտավոր-
ման պրոցեսի արագացում. ավելի ցայտուն որինակ
թե ինչպես պետք է պրոլետարիատի դիկտատուրայի
պայմաններում իր վրա վերցնել գյուղատնտեսության
կապիտալիստական զարգացման բոլոր «առանձնա-
շնորհումների» ագիտացիան և պրոպագանդան մեր
կյանքում՝ դժվար է յերեվակայել:

ՎՃՌԱԿԱՆ ՊԱՅԳԱՐ ԿՈՆԴՐԱՏԵՎԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ՝
ՇԻՆԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳՎԱՌՈՒՄ

Այժմ, յերբ ընդհանուր դժերով մեզ ծանոթ է տե-
սական այն մտահղացումների սխտեմը, վորը հիմք է
ծառայել մեղմնում հողդուռագործման և հողաշինարա-
րական աշխատանքների համար, ավելի քան յերեքը,
անհրաժեշտ է տեսնել, թե ինչպես են կապակցվել նը-
րանք հողաշինարարական գործնական ձեռնարկումնե-
րի հետ, ինչպես են արտացոլվել հողաշինարարության
պրակտիկայում:

Հողաշինարարությունն իսկապես մեր վերակա-

տակ եր հետադարձում և գյուղի վտճի գաղտնիքների չահերի պաշտպանություն եր փնտրում իմ. Ավարակել-
յանը, յերբ դեռ տարիներ առաջ պահանջ եր դնում հող-
ագատագործման հիմքում դնել անհատական-հատկաժողով-
յին սկզբունքը, վորի գործնական կիրառման ընթաց-
քում ևս, ինչպես ցույց են տալիս Բանգյուղատնտեսության
հանձնաժողովի նյութերը, նա պակաս հետեւողական-
նությամբ չի պայքարել:

Մի շատ հատկանշական նմուշ՝ այդ պայքարի
գործնական հետեւանքների դասակարգային ելություն-
նը ցուցահանելու համար:

Յերկու տարի առաջ «Խ. Հայաստան»-ի եջերում
լույս տեսաւ ընկ. Մ. Յենգիրբարյանի հոդվածը Մեղ-
րու չըջանի հողաշինարարության արդյունքների և իմ.
Ավարակելյանի նախագահությամբ այդ չըջանի հողա-
շինարարության հարցերով զբաղվող հանձնաժողովի
գործունեությունից մասին: Իր հոդվածում, վորն ամ-
բողջովին տեղում կատարված մանրադնին ուսումնա-
սիրությունից և բղխում, ընկ. Յենգիրբարյանը վերհա-
նելով Մեղրու հողաշինարարության պրակտիկայում
հայտաբերված «սխալների» ելությունը, յեղրակաց-
նում և՛ կասեցրեց միայն, վոր համարյա բոլոր «սխալ-
ները» մի հետեւողական առանձնահատկություն ու-
նեն... կատարվել են հոգուտ ունեւորի (ընդգծումն
իմն և. Կ. Վ.): Մենք չարտահայտեցինք վոչ մի սխալի,
վոր չբավորի հողը, կամ պակաս ցույց տրված լինե-
ր, կամ ավելի վատ, քան իրականում կա: Տեղական ըն-
կերները, չբավորները և միջանկները կարող են բաղմա-
թիվ նմուշներ բերել նմանորինակ «սխալների», վո-
րոնք սակայն մի բան են ապացուցում՝ հողաշինարա-

րությունը Մեղրու գավառի դաշտային գոտում կա-
տարվել և, աչքաթող անելով մեր դասակարգային գի-
ծը գյուղում, մասնավորապես Հողժողովմանտի հողա-
յին վարչության «ավտորիտետ» համեմատողովը (ինչ
նոր գրադարություն նրա նախագահ իմ. Ավարակել-
յանի հասցեյին. Կ. Վ.) չի կերպուել այդ գիծը: Ավելի
ճիշտ ասած, նա գիծ ունեցել և, գուցե և դասակարգա-
յին, սակայն այդ գիծը վոչ մի դեպքում չի կարող հա-
մարվել մեր գիծը: (Տես ը. Յենգիրբարյանի «Հողա-
շինարարական գիտական ֆուկուսները Մեղրու գավա-
ռում» հոդվածը իմ. Հ. № 4 267-ում, 1929 թ.):

Հայտնի յե, թե ինչպիսի վայնասուն բարձրացրեց այն
ժամանակ իմ. Ավարակելյանը: «Զրպարություն»,
«բանասարկություն» և ել ինչպիսի բառերով ասես, վոր
չվորակվեց ընկ. Մ. Յենգիրբարյանի հոդվածը: Այն
ժամանակ նրան հաջողվեց շատերին, վորոնց թվում
նաև ԲԳՏ Բողոքների Բյուրոյին մոլորություն մեջ գցել
և քանի վոր իմ. Ավարակելյանն իր ժամանակին իր բո-
լոր արարքները Մեղրում ձեւակերպել եր Հողժողով-
մանտի կողմից, ուստի և այն ժամանակ նրան հա-
ջողվեց «դուրս գալ ջրից, գետից պաշտոնապես առանց
թրջվելու»: Սակայն տեսնենք, թե ինչպես և դնահատ-
վում այդ չափազանց բնորոշ փաստը ԲԳՏ-ի կողմից
1930 թ. կողմած հատուկ իրադեկ հանձնաժողովի ար-
ձանագրությամբ մանրամասն ըննություն յենթարկե-
լուց հետո:

«Վորպես արդյունք հողային այդպիսի ունեւորմի-
տոցը վերաբերում և Մեղրու հողաշինարարությանը—
մինչև խորհրդայնացումը հողաշատ գյուղացիությունը
լիովին ապահովվեց հողով՝ իր տնտեսությունը բարե-

լայկերու և ընդարձակելու համար, իսկ սակավահող
գյուղացիութիւնը միայն աննշան հողամասեր ավե-
լացրեց իր «սովի» նորմաններին, առանց նորմալ զար-
գացման հեռանկարներ ունենալու»: Յեւ ապա՝

«Ընկ. Յենդիբարյանն իր հողվածում մատնանշում
է Մեղրու գավառի հողային ունեւորում գոյութիւն
ունեցող այդ թերութիւնները և յեթե վերջիններս դի-
տենք քաղաքական տեսակետից, ապա նրա քաղաքական
հետեւութիւնները միանգամայն միշտ են, իսկ հետե-
ւութիւնների հիմք կազմող նյութին չի առարկում նաև
հողային վարչութիւնը»: (Ընդգծ. իմն են Կ. Վ. *):

Մենք կարող ենք դեռ յերկար շարունակել այս ի-
մասան ունեցող քաղվածքների շարանը՝ ԲԳՏ-ի հանձ-
նաժողովի կազմած արձանագրութիւնից:

Մասնավորապէս մենք կարող ենք հիշել թեկուզ
այն դրույթի մասին, վոր Հողժողովմասի հողային
վարչութիւնն ունեցել է գյուղական հողային հանձ-
նաժողովների կազմի վերաբերյալ:

Այս առթիւ ընթերցողը կարող է իմանալ, վոր
«գլխաւորաբար հողային օրգաններն այդ կարեւոր
հարցում հողային հանձնաժողովների համար սոցիալա-
պէս մեզ մոտ տարրեր ընտրելու հարցում «չեղող են
մնացել» և վոր «այդ բացը ծածկված է միմիայն... մե-
փոքրի աշխատանքները վերջանալու ժամանակ»:

Յեւ կամ թեկուզ՝

«Հանձնաժողովը կարող է նշել. հետևյալը. նախ՝
հիմնական հողաչինարարութիւնը կատարելիս պետք

է միանգամայն անթույլատրելի համարել վիճակահա-
նութիւնը, յերբ դասակարգային դիժը բնաւ չի կարե-
լի արմատացնել: Յերկրորդ՝ ակնհայտորեն յենկելով
գործնական նկատառումներից, յուրաքանչյուր սոցիա-
լական խմբակ ստորաբաժանվեց այսպէս կոչված ա. բ.
գ. յերեք յենթախմբակների, վորոնք ցույց են տալիս
արտադրութեան միջոցներով նրա ավելի կամ պակաս
ապահովված լինելը: Հանձնաժողովը գտնում է, վոր
այդպիսի ստորաբաժանումը կարող էր ավելորդ չփո-
թումների աղբյուր հանդիսանալ (այն ել ինչպէս Կ.
Վ.), չքաղութների ու միջակների առանձին խմբակնե-
րում, կարող էր ավելորդ զժվարութիւններ ստեղծել
այդ խմբակների հողերը սոցիալ-արտադրական տեսա-
կետից կազմակերպելու գործում:

«Վերջապէս ուշադրութիւն են դրւում հողաչի-
նարարութիւնը վերջանալուց հետո ստացված մեծ
թիւով դանդաղանքներ, վորոնց թիւում նաև չքաղութ և մի-
ջակ մասսաներից, ընդվորում գլխավորն այն է, վոր
այդ դանդաղանքների 50 տոկոսին բավարարութիւն է
տրված, վորի համար յերեւի հիմք են ունեցել: Որինակ՝
Դոնդուզյան գյուղում 183 տնտեսութիւններից 40-ը դան-
դաւ են տվել: Դրանցից 27-ն ստացվել է չփախրնե-
րից, 13-ը միջակներից և մեկը ունեւորներից:
Մերժում են ստացել 14 չփախր տնտեսութիւն, 4 մի-
ջակ և մի ունեւոր տնտեսութիւն: Դեհրլիւում հող ըս-
տացած 160 տնտեսութիւններից ստացվել է 37 դանդաւ,
վերից 20-ը չփախրներից (բավարարված է 10-ը), 12-ը
միջակներից (բավարարված է 6-ը) և հինգ ունեւոր-
ներից բավարարված է մեկը: Նույնպիսի պատկեր

*) ԲԳՏ-յան հստակ հանձնաժողովի արձանագրութ. եջ. 8.

են ներկայացնում այդ կողմից նաև Արագոյայանի և Ղամարլվի շրջանների հողաշինարարության յենթարկված մյուս գյուղերը, վորոնց հետ մենք չկարողացանք ծանոթանալ փաստաթղթերում»։ (Նույն տեղը)։

Թվում է, թե դարձյալ առանձին կոմիտեաների կաբիլե չպետք է լինի։

Փաստերն ավելի քան պերճախոս են և համոզիչ՝ հասկանալու համար սոցիալ-տնտեսական բովանդակությունն այն աշխատանքի, վորով շատ հաճախ սիրում է պարծենալ իմ Ավդալբեկյանը... վորպես բանավորագյուղացիական իշխանություն համար իր կատարած «անխոնջ» աշխատանքի արդյունքով*։

Սակայն կարող են լինել միամիտներ, վորոնք կասկածեն, թե 1931 թ. իմ Ավդալբեկյանն այլևս այն չէ, ինչ առաջներում եր, կամ թեկուզ 1926 թվականին։ Թերևս մասնավորապես մեր գյուղատնտեսությունն սոցիալիստական փերակառուցումը նրա մեջ նույնպես անհրաժեշտ բեկում է առաջացրել զեպի նորը՝ սոցիալիստականը։

Զոհր հուլյսեր։

Յեվ այս հողի վրա առաջացած կասկածները փարատելու ու միամիտներին «ուշքի բեքելու» ցանկությունն է, վոր հարկադրում է մեզ կրկին անգամ դիմել իմ Ավդալբեկյանի «Հողաշինարարության Փրոնտի բացերից» խորագիր կրող «Խ. Հ.»-ին ուղարկված և դեռևս չտպագրված հոդվածին և այնպիսի մի վճռական և կողմորոշող հարցում, ինչպիսին կոլտնտեսությունների հողաշինարարությունն է, ցույց տալ, վոր այսպե՛ս էլ և։ Ավդալբեկյանն ինչպես իր մտախայցեզու-

*) Տես նրա հայտարարությունը ստուգման և դրամահանրադատական հանձնաժողովին։

թյամբ, նույնպես և գործնական առաջարկներով շարունակում է մնալ իմ կոնգրատյովի և ընկ. հավատարիմ զինակիցը։

«Իբրեւի հիմնական դրույթ, — կարդում ենք իմ Ավդալբեկյանի մեր հիշած անտիպ հոդվածում, — ընդունվում է, վոր հողաշինարարության կադրերն ու վարկերը պետք է դործադրվեն սոցիալիստական սեկտորի տերիտորիայի կազմակերպությունների վրա։ Խորհրդային տնտեսությունների համար այս պահանջը կարելի չէ և պետք է իրագործվի առանց վորևէ վերադասության, բայց նույնը չի կարելի ասել մեր կոլեկտիվ տնտեսությունների համար. (ընդ. իմն է. Կ. Վ.)։ Մեզ մոտ, կոլեկտիվ տնտեսությունները կազմակերպվում ու բնագրծակվում են միջ հատուկ ֆոնդերի հաշվին, այլ գերազանցապես գյուղացիական հողաբաժինները վրա։ Այս իսկ սրտածառով, առանց գյուղական հասարակությունների հողերի ընդհանուր շինարարություն (կանոնավոր դաշտեր ու հողաշերտեր ստեղծել, ճանապարհների ու վտուղման նոր ցանց անցկացնել և այլն), հնարավոր՝ չէ նրանից գատվող կոլեկտիվի համար հիմնական հողաշինարարություն կատարելը»*)։

Սյուպես և բնորոշում իմ Ավդալբեկյանը հողաշինարարության պրակտիկ ծանարկումների ամբողջականությունը կողմնակառությունների բնագրավում**):

*) «Հողաշինարարական ֆրոնտի բացերից» էջ

**) Մեր ձեռքի տակ յեղած մի շարք նյութերից է միջե այլոց տեղեկանում ենք. — Ի պատասխան Հայգյուղկոոպի 1927 թ. 7, 8, և 9 ամիսների №№ 5.013, 4.968, 3.727, 5.235, 5.761, 5.980 դրույթներին, հողվարչության պետ իմ Ավդալբեկյանը լենգավորեցման կարգադրում է «Ողջագրի գյուղի կոլտնտեսության հողաշինարարությունը կատարել... վարպես փորձ գալառի հողաշինարարության ծրագիրը յնայտնելու պայմանով։ (Ընդ. իմն է Կ. Վ.)

Բոլորովին ակնհայտ է, թե՛ր հեղինակը վճռաբար դեմ է դուրս գալիս պրոլետարիական պետության առանձին, հատուկ ոժանդակությամբ, հանդիպ կողմնակցությունների:

Մենք չգիտենք, թե կարիք կա՞ր արդյոք Ս. Ավդալբեկյանի իրենուղիտյի և պրակտիկ գործունեությունն այս հատկանշական փաստի կոնդրատյովյան ելությունը բնորոշելու համար, անալոգիա կատարել նաև նրա մեծ ուսուցիչների տեսականների հետ՝ կոնկրետ այս հարցում:

Ըստ յերեւելթին, քանի վոր մենք գործ ունենք դեռևս Ս. Ավդալբեկյանի հետ, այդ անհրաժեշտ է:

Մեր ձեռքի տակ է «Пути сельского хозяйства» ժուրնալի 1928 թ. 11-րդ համարը, ուր տեղադրված է Ս. Ավդալբեկյանին վոչ անձամոք Ձեկնցեվի մեկ հոդվածը: Այդտեղ է միջի այլոց մենք կարդում ենք՝

«Կոլտնտեսությունների համար ստեղծված ամեն մի բացառիկ դրություն, վորը չի կարող մատայական լուծում ստանալ և գործադրվել գյուղացիական տնտեսությունների համար այնքան ել ցանկալի չէ, վորովհետև այդ գրությունը չի կարելի ոգտադործել գյուղացիական տնտեսությունների համար վորպես ցուցադրում և որինակ*):

Կարծում ենք, վոր կոմենտարիաներն իսկապես ավելորդ են: Մեր պիտեներներն անդամ այսոր, վորոնք իրենց հետեւում չունեն Ս. Ավդալբեկյանի տարիների «վորձը» հողաշինարարության բնագավառում, բայց յուրացրել են կամավորության սկզբունքի վոչ հսկրա-

*) Ձեկնցեվ. «Կոլտնտեսությունների շինարարությունը և նրանց արտադրական տիպերը», էջ 23:

կան, այլ լեկնյան ելուքյունը կոլտոչինարարության բնագավառում, վերլուծելով Ձեկնցեվի և Ս. Ավդալբեկյանի այս վոչ խորը մտքերի իմաստը, չառ հեղտությամբ կարող են հանել անհրաժեշտ յեղրակացությունները:

Բոլորովին ակնբախ է, վոր ներկա դեպքում ևս ինչպետուր Ավդալբեկյանը կրկին հանդես գալով «ինքնահոսի» տեսության մոլեգին հրահրողի դերում՝ գործնականում վճռապես ուղղում է իր սլաքները կոլտնտոչինարարության մեր բայլչեվիկյան ձեռնարկումների իրականացման դեմ:

վո՞րոնք են մեր յեղրակացությունները.—

Մեր գյուղի սոցիալիստական վերակառուցման արագատեմպ առաջընթացի ընդհանուր Փոնի վրա այսոր բոլորովին ակնբախ է արդեն, վոր դասակարգային թշնամին անգոր և այլևս հետ դարձնել պատմության անիվը, կասեցնել մեր այսորվա և վաղվա կոլտնտեսականների հաղթական յերթը դեպի սոցիալիզմ՝ բանվոր դասակարգի ղեկավարությամբ:

Բանվոր դասակարգը Ս. Հայաստանում ևս հաղթանակում է բուրժուազիային և՛ տեսության և՛ պրակտիկայի բնագավառում:

Մեր վճռական հսկահարվածը և կոնդրատյովականության արմատների վոչնչացման աշխատանքը մեր շինարարության անխտիր բոլոր բնագավառներից, ուր տարբեր ձեվերով և յեղանակներով այս կամ այն չա-

փով իրենց ազդեցութիւնն են տարածել կոնչրատյան-
վականները, նոր թափ և յեռանդ պիտի ներշնչէ գյուղի
սոցիալիստական վերակառուցման բաշխիչիկյան տեմ-
պերին, վորը գլխավոր գրավականն է կապիտալիզմի
միակ լուրջ պատվարի՝ կուլակության, վորպէս դա-
սակարգի վերացման և մեր շուտափութ հաղթանակի
ճանապարհին ընկած բոլոր խոչընդոտներէ վնասկան
հաղթահարման :

Իսկ իմ Սելգալիկյանի դարգացրած և իրականացրած
հողաշինարարության տեսական և պրակտիկ գործելա-
կերպը չի կարող դուրս մնալ մեր առաջընթացի ապա-
հովման համար մղվող այդ պայքարի ընդհանուր դաշ-
տից :



ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0415469

ԳԻՆԸ 30 ԿՈՊ. (3¹/₆ ռ.)



Կ. ՎՐԱՄ

КОНДРАТЬЕВСКИЕ ГЛАШАТАИ В АР

Госиздат ССР Армении
Эривань—1931